

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ШКОЛИ

№ 1 | березень | 2012

Організаційно-функціональні засади
діяльності соціального педагога

Психологічна діагностика учнів,
які закінчують початкову школу

Посадові інструкції

ПЕРЕДПЛАТИТЬ НА II ПІВРІЧЧЯ ВИДАННЯ ДЛЯ ШКОЛИ

За інформаційної підтримки

МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ,
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

Журнал «ДОВІДНИК ДИРЕКТОРА ШКОЛИ»

ПРАКТИЧНЕ ЩОМІСЯЧНЕ ВИДАННЯ ДЛЯ ДИРЕКТОРА ШКОЛИ.

- > Алгоритми дій з різних напрямів адміністративної, фінансової, кадрової та інноваційної діяльності школи.
- > У кожного номері — консультації фахівців, моніторинг законодавства та актуальні нормативні документи.
- > Влітку чекайте на спецвипуск «ШКІЛЬНА БУХГАЛТЕРІЯ».

Передплатні індекси: щомісячна передплата — інд. **89367**
пільгова на півріччя — інд. **89373**

Журнал «ДОВІДНИК КЛАСНОГО КЕРІВНИКА»

ПЕРШИЙ В УКРАЇНІ щомісячний практичний журнал для класного керівника, заступника директора з виховної роботи та педагога-організатора.

- > Актуальні матеріали щодо організації роботи з класом, контролю навчально-виховного процесу, організації позаурочної діяльності, взаємодії з батьками, захисту прав та інтересів учнів і педагогів.

Передплатні індекси: щомісячна передплата — інд. **89368**
пільгова на півріччя — інд. **89383**

Журнал «ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ШКОЛИ»

Щоквартальний журнал для практичних психологів, соціальних педагогів та керівників навчальних закладів.

- > Публікації журналу максимально наближені до щоденних запитів працівників шкільної психологічної служби, сприяють вдосконаленню їхньої професійної компетентності та носять практичний характер.

Передплатний інд. — **89370**

КОМПЛЕКТ ВИДАНЬ

ЗАОЩАДЖУЙТЕ ПЕРЕДПЛАЧУЮЧИ В КОМПЛЕКТІ!

Передплатний інд. — **89389**

ПОДАРУНКИ

Передплатуючи журнал
«Довідник директора школи»
на II півріччя 2012 року,
ВИ ОТРИМАЄТЕ ПОДАРУНОК:
у вересні —
«Журнал реєстрації вхідної
кореспонденції»
(обсяг 60 с.)

«ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ШКОЛИ»

Щоквартальний спеціалізований журнал

Свідцтво про реєстрацію
КВ № 18265-7065 Р від 7.09.2011,
видане Міністерством юстиції України

№ 1 БЕРЕЗЕНЬ, 2012

Виходить з березня 2012 року

Засновник та видавець

ТОВ «Пресс Альянс»

Директор

Вікторія Заєць

Шеф-редактор

видань для школи

Оксана Лівінська

school@p-a.com.ua

Коректор

Марія Кучеренко

Дизайн, верстка

Сергій Ванін

Відділ реклами

Ольга Ваніна

тел./факс (044) 501-57-03

ra@p-a.com.ua

Відділ передплати та продажу

Тетяна Мішньова

тел./факс (044) 583-04-22

podpiska@p-a.com.ua

Олена Нечитайло

podpiska 2@p-a.com.ua

Христина Усенюк

podpiska 2@p-a.com.ua

Адреса редакції:

вул. М. Раскової, 11, корпус А, а/с 185,
м. Київ, 02660

тел./факс: 0(44) 583-04-22

Друк

ТОВ «Видавничий Будинок «АВАНПОСТ-ПРИМ».

03035, м. Київ, вул. Сурікова, 3, корпус 3

Наклад 3 000 примірників

Журнал розповсюджується лише за передплатою, яку можна оформити в редакції, на пошти та в передплатних агенціях

Передплатний індекс

у каталозі ДП «Преса»: — **89370**

Редакція не несе відповідальності за збитки, які можуть бути завдані в результаті використання, невикористання чи неналежного використання інформації, що міститься у цьому виданні. Редакція не завжди поділяє думку автора. Матеріали друкуються мовою оригіналу. Рукописи не рецензуються і не повертаються. Відтворення матеріалів видання можливе лише за наявності письмового дозволу редакції. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних матеріалів.

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ШКОЛИ

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Ви тримаєте в руках перший номер журналу **«Психологічна служба школи»** — щоквартального видання для шкільних практичних психологів та соціальних педагогів.

Відповідно до Положення про психологічну службу системи освіти України основною метою діяльності психологічної служби є психологічне забезпечення та підвищення ефективності навчально-виховного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників: вихованців, учнів та їхніх батьків, педагогічних працівників.

Журнал **«Психологічна служба школи»** пропонує краще з практичної психології та соціально-педагогічної роботи: рекомендації провідних експертів у галузях психології, соціальної педагогіки, права. З ним вам буде легше організувати діяльність психологічної служби загальноосвітнього навчального закладу з максимальною ефективністю; робота практичного психолога та соціального педагога відповідатиме всім вимогам профільних законодавчих актів, ви будете готові до перевірок контролюючих органів.

У журналі для вас актуальні матеріали з організації роботи з класом, окремими учнями, їхніми батьками, педагогами, захисту прав та інтересів учнів, методичні рекомендації щодо проведення діагностики та корекційно-розвивальної діяльності, готові тренінги та анкети для тестування, зразки оформлення документації тощо.

Публікації мають суто практичне спрямування і допоможуть педагогам у вирішенні конкретних завдань.

Журнал **«Психологічна служба школи»** розповсюджується тільки за передплатою. Ви можете передплатити його в найближчому поштовому відділенні. Передплатний індекс **89370**.

*З повагою та сподіваннями
на плідну співпрацю.
Редакція видань для школи*

Зміст

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ

Луценко Ю.

**Організаційно-функціональні
засади діяльності соціального педагога 12**

Атестація практичних психологів 20

ДІАГНОСТИКА.

Воронцова Е.

**Психологічна діагностика учнів,
які закінчують початкову школу 22**

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Глобець О.

**Корекційно-розвивальні заняття
на попередження агресивності
дітей молодшого шкільного віку 40**

ПРОФІЛАКТИКА

Гобод І.

**Попередження насильства серед
дітей та учнівської молоді 48**

КОНСУЛЬТУВАННЯ

Рябчикова О.

**Як працювати із сором'язливими
і замкненими дітьми 56**

ДОКУМЕНТАЦІЯ

Клименко О.

Посадові інструкції практичного психолога 65

Посадова інструкція педагога соціального 72

НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ ТА ОФІЦІЙНІ РОЗ'ЯСНЕННЯ

**Положення про психологічну службу
системи освіти України 80**

Редакційна колегія

Бех І. Д.

директор Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Войцеховський М. Ф.

директор Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Воронцова Е. В.

начальник відділу науково-педагогічних технологій і проектів Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Даниленко Л. І.

президент ГО «Академія педагогічних наук», доктор педагогічних наук, професор

Кириченко В. І.

науковий співробітник лабораторії превентивного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Клименко А. І.

начальник управління соціально-економічного захисту ЦК Профспілки працівників освіти і науки України

Ковганич Г. Г.

методист центру позашкільної роботи «Північне сяйво», м. Київ

Колупасва А. А.

заступник директора Інституту спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук

Легенький М. І.

проректор Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі, кандидат педагогічних наук

Лівінська О. В.

шеф-редактор видань для школи, головний редактор журналу «Довідник директора школи»

Рябова З. В.

докторант Університету менеджменту освіти НАПН України, кандидат педагогічних наук

Інститут соціального педагога — наймолодший з усіх педагогічних спеціальностей. Особливість діяльності спеціаліста у галузі соціальної педагогіки визначається не лише сукупністю отриманих під час університетської підготовки знань, умінь та навичок, а й політичними, соціально-економічними, демографічними обставинами, особливостями суспільного ладу тощо. За таких умов практичний досвід соціального педагога набуває особливого та ключового значення в процесі професійного становлення, вибору моделі, алгоритму діяльності в умовах навчального закладу

**Юрій
ЛУЦЕНКО**

*науковий
співробітник
Українського
науково-
методичного
центру
практичної
психології
і соціальної
роботи,
Відмінник освіти
України*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Ефективність діяльності соціального педагога залежить від кількох взаємопов'язаних факторів: по-перше — від рівня теоретичної підготовки, яка у більшості випадків потребує якісного покращення, та знань нормативно-правової бази діяльності. По-друге — від рівня сформованості внутрішньої мотивації на надання допомоги учасникам навчально-виховного процесу. По-третє — від особистісного ставлення до прав і свобод дитини, визнання цінності її особистості.

Не останнє місце у визначенні ефективності діяльності соціального педагога відіграє його статус у педагогічному колективі та серед представників адміністрації. Цей чинник формується здебільшого баченням ролі й місця соціального педагога керівником навчального закладу.

Досить часто керівник, не усвідомлюючи основних функцій діяльності соціального педагога, намагається підмінити їх іншими, суміжними. За таких умов цей спеціаліст з часом уже виконує функції педагога-організатора, поштаря, вожатого тощо. Однак під час перевірок діяльності психологічної служби навчального закладу із соціального педагога вимагатимуть відповідних звітів, списків, аналітичних довідок щодо його роботи. Працівник потрапляє в певний колапс: з одного боку, він не може суперечити керівнику, а з іншого — перебуває в конфлікті із собою, виконуючи не-властиві йому функції. Як же діяти в таких умовах?

Відповідь очевидна — знаходити вагомі аргументи, переконувати, ставити у приклад колег з інших навчальних закладів, презентувати

тувати кращий досвід. Соціальний педагог повинен через демонстрацію власних здобутків заручитися підтримкою колег і батьків, а головне — дітей, які є основним об'єктом діяльності фахівця.

Чинники, що впливають на визначення функцій соціального педагога

Окреслюючи функції соціального педагога, необхідно визначити чинники, від яких вони залежать безпосередньо. На інтрорівні до таких відносять:

- політику у сфері освіти;
- пріоритетні напрями розбудови у конкретному регіоні, місті;
- проблему, над якою працює педагогічний колектив навчально-го закладу.

На екстрорівні до таких чинників відносять:

- загальноосвітні тенденції у сфері соціальної політики, освіти;
- демографічні процеси, тенденції щодо виховання дітей і молоді.

Крім вказаного, необхідно враховувати основні положення міжнародних документів, ратифікованих Україною, в контексті яких йдеться про забезпечення й захист прав дітей або певних їх груп, категорій.

З огляду на викладене вище проаналізуємо основні функції соціального педагога та особливості їх реалізації в сучасних умовах розвитку освіти в Україні.

Загальні функції спеціалістів психологічної служби визначено у змісті «Положення про психологічну службу системи освіти України», затвердженого наказом Міністерства освіти України від 3 травня 1999 р. у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 2 липня 2009 р. № 616 (далі — Положення про психологічну службу). Зміст основної діяльності соціального педагога в узагальненому вигляді окреслений в пункті 4.4 Положення про психологічну службу, а його обов'язки — у пункті 4.5.

Аналізуючи зміст положень, викладених у пункті 4.4, стає очевидним, що вони лише визначають основні напрями діяльності соціального педагога, не вказуючи на конкретні види робіт. За таких умов новопризначений фахівець стикається з проблемою визначення функціоналу, тим більше у випадках, коли директор школи або його заступники делегують визначення професійних функцій самому працівнику. Молодий спеціаліст у таких умовах повинен звернутися до центру практичної психології і соціальної роботи або до більш досвідченого колеги за порадою і консультацією.

В інших випадках керівник навчального закладу дає соціальному педагогу на підпис про ознайомлення документ, яким визначено

Необхідно системно висвітлювати і доносити до керівників навчальних закладів, управлінь освіти і науки, методичних кабінетів основні завдання і функції діяльності спеціалістів психологічної служби, популяризацію їхніх здобутків, ознайомлення з перспективними планами роботи тощо. Лише за таких умов практичний психолог і соціальний педагог позбудуться статусу «уніфікованого працівника» і перетворяться на кваліфікованого спеціаліста з чітко окресленими функціями, від професійного виконання яких залежить доля дитини.

функції, тим самим позбавляючи його права на визначення власної стратегії, алгоритму діяльності, що негативно впливає на вибудовування траєкторії кар'єрного зростання, формування мотивації тощо.

Зміна орієнтирів як на рівні політики держави, так і в системі освіти потребує перегляду функцій відповідних спеціалістів. *Активна інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в умови загальноосвітніх навчальних закладів* ставить нові вимоги до професійної діяльності як практичних психологів, так і соціальних педагогів.

Зокрема з метою уточнення конкретних функцій соціального педагога було підготовлено лист Міністерства освіти і науки України «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України» від 28 грудня 2006 р. № 864. Крім посадових обов'язків, у змісті документа визначено критерії відповідності спеціаліста певній кваліфікаційній категорії. Фактично документ має дві цілі: допомогти керівнику навчального закладу і соціальному педагогу визначити функції діяльності останнього та створити підґрунтя для організації і проведення процесу атестації спеціаліста на відповідність до вимог кваліфікаційної категорії.

Фактично до основних завдань, які постають перед соціальним педагогом відносять забезпечення соціально-педагогічного патронажу дітей та молоді в системі освіти, сприяння міжвідомчій і міжсекторальній взаємодії з метою адаптації дитини до вимог соціального середовища і створення сприятливих умов для її розвитку.

Функції соціального педагога

У професійній діяльності соціальний педагог виконує такі функції (див. таблицю).

Основні функції соціального педагога

Функції	Завдання
Діагностична	вивчення та оцінювання особливостей діяльності і розвитку учнів (вихованців), мікроколективу (класу чи референтної групи), шкільного колективу в цілому, неформальних молодіжних об'єднань; дослідження впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивного виховного потенціалу в мікрорайоні та джерела негативного впливу на дітей і підлітків
Прогностична	прогнозування на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості учня чи групи; прогнозування результатів навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості

Продовження таблиці

Консультативна	консультування учнів, батьків, вчителів та інших осіб з питань соціальної педагогіки; надання соціально-педагогічної допомоги дітячим, молодіжним об'єднанням, дітям, підліткам, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах тощо
Захисна	забезпечення дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представлення їхніх інтересів у різноманітних інстанціях (службі у справах неповнолітніх, міліції, суді тощо)
Профілактична	переконавання учнів у доцільності дотримання соціально значимих норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя; попередження негативних явищ в учнівському середовищі
Соціально-перетворювальна	надання соціальних послуг, спрямованих на задоволення соціальних потреб учнівської молоді; здійснення соціально-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу, соціально-педагогічного патронажу соціально-незахищених категорій дітей; сприяння соціальному і професійному визначенню особистості, професійному самовизначенню та соціальній адаптації молоді
Організаційна	координація діяльності й взаємодії усіх суб'єктів соціального виховання; сприяння соціально-корисній діяльності дітей і підлітків; формування демократичної системи взаємостосунків у підлітковому середовищі, а також серед дітей і дорослих

Крім того, соціальний педагог:

- сприяє розкриттю здібностей, талантів, обдарувань вихованців через їхню участь у науковій, технічній, художній творчості;
- залучає громадські організації, творчі спілки, окремих громадян тощо до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої та інших видів роботи;
- займається профілактикою правопорушень неповнолітніх;
- дотримується педагогічної етики, поважає гідність особистості дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігає вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя;
- постійно підвищує свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру.

У результаті проведення опитування фокус-груп з числа соціальних педагогів вказані функції є досить розширеними, розмитими, завдяки чому на практиці члени адміністрації вдаються до маніпулювання соціальним педагогом, організовуючи його діяльність за принципом «на підхваті». Крім вказаного, соціальні педагоги скаржаться на перекладання функцій педагога-організатора, заступника з виховної роботи щодо проведення свят, збору окремих даних для управління освіти і науки, організації та здійснення перепису дітей дошкільного віку в мікрорайонах міста, оздоровлення, харчування тощо. Вочевидь за таких умов соціальний педагог ніколи не

набуде статусу спеціаліста із захисту прав дітей, а його відсутність буде помічена тільки членами адміністрації, і аж ніяк не дітьми та батьками.

Особливості реалізації кожної з функцій у практичній діяльності соціального педагога

Здійснено поглиблений аналіз окреслених вище функцій з метою окреслення практичних форм, методів, алгоритмів діяльності соціального педагога, а також недоліків, з якими стикається спеціаліст у повсякденній роботі.

Діагностична функція

Забезпечуючи виконання вказаної функції соціальний педагог використовує методи спостереження (основний), соціометрії, референтометрії, опитування, вивчення експертних оцінок. На практиці утруднення бувають у вивченні особливостей мікроклімату в сім'ях через відсутність відповідних дозвільних санкцій. Визначення засобів позитивного або негативного впливу на дітей і підлітків у мікрорайоні фактично неможливе, якщо соціальний педагог живе в іншому районі міста.

Прогностична функція

У практичній діяльності виконання вказаної функції фактично неможливе. З одного боку, у світі визначені загальні тенденції щодо культурного, освітнього, духовного формування молоді та динаміки поширення негативних явищ у середовищі дітей та підлітків. З іншого — у кожному регіоні країни, області, районі чи місті існують свої особливості, які мають бути враховані під час планування діяльності. Однак все це досить опосередковано відноситься до конкретного випадку конкретної дитини. Відображення вказаної функції вбачаємо під час вибору актуальної теми, над якою працює соціальний педагог протягом певного часу, яка, враховуючи територіальне розміщення навчального закладу, особливості контингенту батьків і учнів, мікроклімату в педагогічному колективі, повинна прогнозувати покращення стану щодо забезпечення прав дітей в умовах навчального закладу і вдома. Крім того, за результатами діагностичної функції соціальний педагог може спрогнозувати розвиток мікросоціальних процесів в класі, рух учнів по мікрогрупах, встановлення або зміни статусу дитини в учнівському колективі тощо.

Консультативна функція

Ця функція є досить важливою. Соціальний педагог повинен безоціночно і неупереджено ознайомити дітей з різними молодіжними течіями, їх «позитивними» та «негативними» аспектами; важливо такі консультації провести і для інших учасників нав-

чально-виховного процесу, оскільки таких знань бракує як педагогам, так і батькам.

Діти, які потребують піклування, чи які потрапили у складні життєві обставини, перебувають під посиленою увагою соціального педагога, тому консультативні зустрічі з ними проводяться регулярно. Мета таких зустрічей — моніторинг та аналіз ситуації, виявлення індикаторів покращення/погіршення становища, вжиття відповідних заохочувальних, обмежувальних чи каральних санкцій.

Захисна функція

Ця функція є основною у професійній діяльності соціального педагога. Виконання решти окреслених функцій вважаємо вторинним щодо цієї. Ратифікація й підписання Україною низки міжнародних документів вимагає від соціального педагога глибинних знань з основ законодавства у сфері захисту прав дитини. Більше того, такі знання необхідно доносити до педагогів і батьків з метою підвищення рівня знань щодо механізмів захисту і забезпечення прав дітей. Представлення інтересів дитини у різноманітних інстанціях також вимагає наявності певних знань міжнародного і національного законодавства. Низька ефективність реалізації вказаної функції простежується і через зміст рекомендацій Комітету ООН з прав дитини (2011) щодо низької поінформованості педагогів, батьків і дітей про зміст статей Конвенції ООН Про права дитини.

Профілактична функція

Виконання цієї функції може бути сконцентовано на профілактиці агресивної, девіантної, делінквентної поведінки; пропагуванні здорового способу життя; попередженні негативних явищ в учнівському середовищі (булінг, розшарування колективу за матеріальними статками батьків тощо).

Соціально-перетворювальна функція

Фактично функція акумулює в собі зміст консультативної, захисної та організаційної функцій. Визначити її власний зміст досить проблематично, однак ми вбачаємо в ній практичний аспект діяльності соціального педагога, який призводить до покращення ситуації з дитиною або її соціальним оточенням.

Крім вказаного, соціальний педагог через замовлення послуг спеціалістів центрів зайнятості популяризує ринок професій, сприяючи при цьому професійному самовизначенню та соціальній адаптації молоді.

Організаційна функція

Включає підготовку до впровадження інших функцій, формування необхідних банків даних, налагодження міжвідомчої і міжсекторальної взаємодії з відповідними органами і службами. Соціальний

педагог готує необхідну інформацію для проведення нарад, консилиумів, здійснює вивчення житлово-побутових умов проживання дитини. Решта означень вказаної функції має здебільшого декларативний характер і не відображає практичних аспектів діяльності.

Професійна та особистісна компетентність соціального педагога

Виконання функцій передбачає певний рівень професійної та особистісної компетентності, яка забезпечить ефективну діяльність спеціаліста. Основу професійної компетентності становлять професійні знання й уміння, які для соціального педагога є досить міськими і водночас штучно розширеними у нормативних документах (думка автора). До таких відносять знання в обсязі вищої освіти зі спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», а також знання з: вікової, педагогічної, соціальної психології, етики, естетики, педагогічної деонтології, основ права, екології; методологічних принципів, закономірностей, змісту, методів та форм виховання; інноваційних процесів, технологій освітньо-виховної роботи в навчальних закладах різних типів; особливостей профілактики девіантної поведінки учнів різного віку, негативних явищ у підлітковому середовищі, проблем статево-рольової соціалізації особистості; форм і методів роботи у сімейно-побутовому середовищі, у позашкільних закладах, за місцем проживання; основ валеології, змісту, форм та методів організації здорового способу життя дітей та учнів різного віку.

Соціальний педагог повинен знати специфіку роботи у загально-освітніх школах-інтернатах, спеціальних, санаторних та школах соціальної реабілітації; сучасний стан і тенденції розвитку дитячих, підліткових спілок, рухів, організацій тощо та їхній вплив на особистість; функції, права системи державних інститутів, установ, громадських організацій у галузі освіти, навчання та виховання підростаючого покоління; культурні, економічні, демографічні, екологічні особливості соціального середовища, в якому організовується робота; основи трудового законодавства України, правила охорони праці та техніки безпеки; Закон України «Про освіту», Декларацію прав людини, Конвенцію ООН про права дитини, інші законодавчі й нормативно-правові акти та документи з питань навчання і виховання; державну мову відповідно до чинного законодавства про мови в Україні.

До професійних умінь соціального педагога відносять навички застосування професійних знань у практичній діяльності:

- вивчення відхилення у поведінці школярів, молоді;
- проведення профілактичної роботи з попередження девіантної поведінки;
- розробку програм та проектів роботи з «дітьми вулиці», організацію роботи з групами ризику в умовах неформального

спілкування, сприяння прояву ініціативи, активізації суб'єктивної позиції вихованців (клієнтів);

– організацію взаємодії педагогічного колективу, батьків, громадських об'єднань та організацій, служб у справах неповнолітніх, служб соціального захисту, профспілок, правоохоронних органів, медичних установ тощо щодо виховання, оздоровлення; здійснення соціального патронажу, профілактичної роботи і соціальної реабілітації дітей та підлітків.

Серед особистісних вимог основне місце відводять розвиненим комунікативним та організаційним здібностям, здатності співчувати, співпереживати; ціннісним орієнтаціям, спрямованим на розвиток особистості дитини як найвищої цінності суспільства, на творчу педагогічну діяльність; навичкам проведення співбесід, інтерв'ювання, вирішення конфліктних ситуацій, проведення групових занять з дітьми та дорослими тощо.

Важко уявити собі конкретну людину, яка б володіла описаними вище знаннями, уміннями та особистісними якостями в повному обсязі. Завищені кваліфікаційні вимоги породжують в свою чергу підвищений запит від членів адміністрації навчального закладу до діяльності соціального педагога.

Тому наступними кроками щодо розбудови інституту соціального педагога в Україні повинні стати перегляд й уточнення функцій, побудова алгоритму діяльності стосовно основних форм і видів робіт, узгодження ключових функцій соціального педагога з функціями спеціалістів суміжних за предметом діяльності органів та служб. Необхідність такої діяльності зумовлена і наслідками впровадження адміністративно-політичної реформи в Україні у 2011 році, під час якої відбулася реорганізація міністерств, були сформовані нові органи і відомства, поєднані функції кількох суб'єктів або навпаки — відбулося розмежування повноважень.

Таким чином, виконання окреслених вище функцій діяльності соціального педагога вимагає постійного і тематичного підвищення професійної компетентності спеціаліста, особливо у галузі юридичних питань. Очевидною є також необхідність перегляду, звуження професійних функцій, узгодження їх змісту з основними видами діяльності соціального педагога у навчальному закладі. Зміст таких завдань професійної діяльності соціального педагога як захист прав і свобод дитини, підготовка її до самостійного соціального життя в суспільстві визначає необхідність присутності вказаного спеціаліста в навчальному закладі та визнання його як ключової фігури об'єктів навчально-виховного процесу.

У березні закінчується атестаційна кампанія. Впевнені, що консультації фахівців Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України стануть вам у пригоді

АТЕСТАЦІЯ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ¹ *(у запитаннях і відповідях)*

Просимо дати роз'яснення, якими комісіями атестуються практичні психологи системи освіти на відповідність раніше присвоєній кваліфікаційній категорії «спеціаліст вищої категорії». Санаторна школа-інтернат, де я працюю, підпорядкована Головному управлінню освіти і науки облдержадміністрації.

Атестація педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів на відповідність посаді, зокрема практичних психологів, здійснюється атестаційними комісіями, створеними у навчальних закладах (атестаційні комісії I рівня). У Типовому положенні про атестацію педагогічних працівників, затверджене наказом Міністерства освіти і науки від 6 жовтня 2010 р. № 930 (далі — Типове положення), не передбачено будь-яких винятків при атестації практичних психологів.

Відповідно до пункту 2.12 Типового положення, атестаційні комісії I рівня атестують працівників на відповідність посаді та уповноважені присвоювати (атестувати на відповідність раніше присвоєним) їм кваліфікаційні категорії «спеціаліст», «спеціаліст другої категорії», «спеціаліст першої категорії».

Питання про присвоєння педагогічному працівнику, зокрема практичному психологу, кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії» розглядається атестаційною комісією I рівня та у разі позитивного розгляду цього питання, порушується клопотання перед атестаційною комісією вищого рівня про присвоєння (відповідність раніше присвоєній) кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії».

Враховуючи, що навчальний заклад у якому Ви працюєте, підпорядкований Головному управлінню освіти і науки облдержадміністрації, клопотання атестаційної комісії навчального закла-

¹ Консультації взято з офіційного сайту Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України www.mon.gov.ua

ду має направлятися до атестаційної комісії Головного управління освіти і науки облдержадміністрації, тобто до атестаційної комісії III рівня.

Як атестується методист районного (міського) методичного кабінету з психологічної служби, якщо він за сумісництвом працює практичним психологом загальноосвітнього навчального закладу? Комісія якого рівня у такому випадку приймає рішення про присвоєння практичному психологу навчального закладу педагогічного звання «практичний психолог-методист»?

Відповідно до пункту 2.13 Типового положення методисти районних (міських) методичних кабінетів з психологічної служби атестуються на відповідність посаді та на присвоєння кваліфікаційних категорій «спеціаліст», «спеціаліст другої категорії», «спеціаліст першої категорії» атестаційними комісіями районних (міських) відділів освіти.

Питання про присвоєння методисту районного (міського) методичного кабінету з психологічної служби кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії» розглядається атестаційною комісією районного (міського) відділу освіти та у разі позитивного розгляду цього питання порушується клопотання перед атестаційною комісією управління освіти і науки облдержадміністрації про присвоєння (відповідність раніше присвоєній) кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії».

Пунктом 3.18 Типового положення визначено, що педагогічні працівники, які працюють у навчальних закладах за сумісництвом, атестуються на загальних підставах. Тобто, якщо, крім посади методиста, працівник обіймає посаду практичного психолога навчального закладу, слід атестуватися окремо за кожною з посад. При цьому практичний психолог навчального закладу атестується за правилами, встановленими для атестації працівників навчальних закладів.

Педагогічне звання «практичний психолог-методист» практичному психологу навчального закладу, відповідно до пункту 2.13 Типового положення, присвоюється атестаційною комісією районного (міського) відділу освіти (атестаційна комісія II рівня).

Закінчення першого ступеня школи є важливою подією в соціальному житті дитини. Це період підбиття підсумків чотирьох років перебування у школі. На уроках відбувається оцінювання рівня навчальних досягнень, проводиться перша державна атестація учнів. Психологічній службі також доцільно підбити підсумки психічного розвитку дитини на етапі переходу до школи II ступеня

**Емілія
ВОРОНЦОВА**

*Начальник
відділу науково-
педагогічних
проектів
і технологій
Інституту
інноваційних
технологій
і змісту освіти
Міністерства
освіти і науки,
молоді та спорту
України*

*практичний пси-
холог, спеціаліст
вищої категорії*

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА УЧНІВ, ЯКІ ЗАКІНЧУЮТЬ ПОЧАТКОВУ ШКОЛУ

Основні новоутворення молодшого школяра

Основні новоутворення молодшого школяра — це особистісна рефлексія та інтелектуальний розвиток.

Особистісна рефлексія

У дітей молодшого шкільного віку продовжує формуватися прагнення на все мати свою точку зору. У них також з'являються думки про власну соціальну значущість — самооцінка. Вона складається завдяки розвитку самосвідомості і зворотного зв'язку з іншими людьми, з тими, чиєю думкою вони дорожать. Молодший шкільний вік — завершення розвитку самосвідомості.

Інтелектуальний розвиток

Третій період розумового розвитку за Ж. Піаже¹ 7311 років — період конкретних розумових операцій. На зміну децентрації приходить здатність зосереджуватися на декількох ознаках відразу, співвідносити їх, враховувати одночасно декілька вимірювань стану об'єкту або події. У дитини розвивається також здібність у думках відстежувати зміни об'єкту. Виникає рефлексивне мислення.

¹ Жан Піаже (фр. Jean William Fritz Piaget) (1896–1980) — швейцарський психолог і філософ, відомий працями з вивчення психології дітей, творець теорії когнітивного розвитку та філософсько-психологічної школи генетичної психології (інша назва — генетична епістемологія). Основні твори: Піаже Ж. Вибрані психологічні твори. М., 1994; Піаже Ж. Мовлення та мислення дитини. М., 1994; Піаже Ж. Генетичний аспект мови та мислення // Психолінгвістика. М., 1984.

Методи діагностики

Мета діагностики школярів, які закінчують початкову школу, — визначити, чи успішно розвивається особистість дитини та в якій мірі реалізується її інтелектуальний потенціал.

Ми пропонуємо комплексну психодіагностику, яка складається з тесту інтелектуального розвитку та діагностики особистісного розвитку.

Особистісний розвиток визначається за методикою ДВОР (діагностики вад особистісного розвитку), автор — доктор психологічних наук Карпенко З. М.).

Опитувальник визначає 9 шкал, що характеризують вади особистісного розвитку: тривожність, імпульсивність, агресивність, схильність до нечесної поведінки, асоціальність, замкнутість, невпевненість, екстернальність, естетична нечутливість.

Діагностика *інтелектуального розвитку* дитини здійснюється за допомогою тесту вербального розвитку на основі субтестів Р. Амтхауера² (4 субтести) та окремо субтесту «числові рядки». Перший субтест — визначення понять, другий субтест — визначення п'ятого зайвого, третій субтест — встановлення взаємовідносин за зразком, четвертий субтест — узагальнення. Усього 40 завдань.

Проведення психодіагностики у групі

Щоб встигнути провести психодіагностику протягом уроку, для кожної дитини готується індивідуальний бланк із тестовими завданнями. Для зручності проведення зведеного аналізу тестування всі індивідуальні бланки шифруються (нумеруються). На бланку у лівому верхньому куті дитина пише своє ім'я, прізвище, клас та дату тестування*. Після чого проводиться групова діагностика за допомогою опитувальника ДВОР (додаток 1). Усі діти відповідають на запитання одночасно.

Після закінчення виконання опитувальника проводиться загальний інструктаж щодо виконання тесту інтелектуального розвитку (додаток 2). Психолог разом із дітьми для прикладу виконує у кожному субтесті перше завдання. Після закінчення інструктажу кожна дитина працює самостійно на своєму бланку.

Під час самостійної роботи додатковий інструктаж не проводиться, на запитання дитини «а що в цьому субтесті робити?» не слід відповідати. Можна підбадьорити дитину, сказавши їй: «Ти все робиш правильно, не хвилюйся, подивись уважно і ти все згадаєш, а якщо не можеш згадати, виконуй наступне завдання».

²Амтхауер (Amthauer) Рудольф (род. 1920) — німецький психолог, спеціаліст у галузі прикладної психології, професійної діагностики. У своїх дослідженнях вчений велику увагу приділяє аналізу структури інтелекту, її зв'язку з професійною діяльністю. Суттєвим внеском у практику психологічної діагностики є розроблення Амтхауером тесту структури інтелекту, що отримав широке поширення.

За результатами тестування робиться індивідуальний та зведений аналіз.

Оброблення та індивідуальний аналіз отриманих результатів

Для визначення рівня особистісного та інтелектуального розвитку дитини ми склали тестові норми на виборці у кількості 106 дітей шляхом застосування варіаційного аналізу (табл. 1, 2)

Особистісний розвиток дитини

Індивідуальний аналіз діагностики ДВОР проводиться шляхом підрахунку знаків + у кожній шкалі. У Лист відповідей (див. додаток 1) виставляються + проти номерів тих відповідей, які дитина відмітила сама. Потім підраховується кількість плюсів у кожному стовпчику, що відповідають 9 зазначеним шкалам, і результати заносяться у нижчу порожню клітинку таблиці. Наприклад, обираючи варіанти відповідей шкали I (тривожність), дитина зупинилася на номерах 5 та 7. Загальна кількість обраних дитиною відповідей за цією шкалою дорівнює двом. Отже, рівень її тривожності дорівнює 2. Інтерпретація результатів відбувається згідно з тестовими нормами (табл. 1).

Таблиця 1

Тестові норми діагностики вад особистісного розвитку

Шкали	Рівні						
	низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий	Дуже високий	Надзвичайно високий
I. Тривожність	—	1–2	3–5	6–7	8–10	—	—
II. Імпульсивність	—	1–2	3–6	7	8–10	—	—
III. Агресивність	—	1	2–5	6–7	8–9	10	—
IV. Схильність до нечесної поведінки	—	0	1–4	5–6	7–8	9–10	—
V. Асоціальність	—		0–3	4	5–6	7	8–9
VI. Замкнутість	—	0	1–5	6–7	8–9	10	—
VII. Невпевненість	3	4–5	6–8	9–10		—	—
VIII. Екстернальність	—	1–2	3–6	7–8	9–10	—	—
IX. Естетична нечутливість	—	1–2	3–4	5–6	7	8	9–10

Характеристика шкал тесту діагностики вад особистісного розвитку:

I. *Тривожність* у дітей проявляється в емоційній вразливості, швидкому (легкому) сплеску емоцій, остраху спілкуватися з незнайомими людьми, плаксивості, нитті. Характеристика дитини, яка має високі показники за шкалою «Тривожність»:

- підвищена збудливість, напруженість, скутість;
- страх перед усім новим, незнайомим, незвичайним;
- невпевненість у собі, занижена самооцінка;
- очікування неприємностей, невдач, осуду старших;
- старанність, розвинуте почуття відповідальності;
- безініціативність, пасивність, боязкість;
- схильність пам'ятати більше погане, ніж гарне.

II. *Імпульсивність* — це особливість поведінки людини, яка полягає у схильності діяти за першим спонуканням. Імпульсивна людина поводить себе нестримано, піддається ситуативним емоційним поривам, не враховує інтереси інших людей. Висока імпульсивність проявляється у поведінці дитини таким чином:

- невміння чекати, нетерплячість;
- здатність легко ображатися;
- дратівливість, емоційна нестриманість;
- легке відволікання уваги;
- безтурботність, легковажність, безвідповідальність;
- нехиль до тривалої, монотонної роботи; жадоба нових вражень, змін.

III. *Агресивність* — характеризується поведінкою, спрямованою на заподіяння фізичної чи психічної шкоди іншій людині, і супроводжується емоційними станами гніву, ворожості, ненависті тощо. Ознаки високої агресивності:

- впертість, прагнення заперечувати, відмовлятися;
- забіякуватість, дратівливість;
- напади гніву, вибухи злості, обурення;
- намагання образити, принизити;
- владність, наполягання на своєму;
- егоцентризм, невміння зрозуміти інтереси іншого;
- самовпевненість, завищена самооцінка.

IV. *Схильність до нечесної поведінки (нечесність)* — передбачає брехню, тобто свідоме утвердження людиною неправди або заперечення того, що відповідає дійсності.

Мотиви виникнення брехні:

- уникання покарання;
- прагнення добитися чогось, чого інакше не отримаєш;
- захист друзів від неприємностей;
- самозахист або захист іншої людини;
- прагнення завоювати визнання та інтерес інших людей;
- бажання не створювати незручну ситуацію;
- уникання сорому;
- захист особистого життя, захист своєї власності.

V. *Асоціальність* — свідчення моральної неповноцінності, відсутності вищих соціальних почуттів, виявляється в ігноруванні етичних норм.

Ознаки асоціальності:

- нехтування своїми обов'язками, невиконання обіцянок;
- прагнення до насолод і гострих відчуттів без обмежень і затримок;
- неприйняття критики, ворожість до людей, які прагнуть тримати дитину в соціально допустимих рамках;
- нестійкість бажань — від бурхливих афектів до нудьги, роздратованість, злість;
- крайній егоїзм, себелюбство, нескромність;
- застосування силових методів вирішення конфліктів;
- користолюбство.

VI. *Замкнутість* — порушення особистісного розвитку, яке проявляється у відстороненні від товариства інших людей внаслідок ослаблення емоційного зв'язку з ними.

Ознаки замкнутості:

- уникання товариства інших людей;
- сором'язливість;
- емоційна холодність;
- переважання пригніченого настрою;
- підозрілість;
- незадоволений вигляд;
- недовіра до людей.

VII. *Невпевненість* — переживання людиною своєї неспроможності досягти тих чи інших життєвих цілей, впоратися з певними завданнями внаслідок неадекватно заниженої самооцінки.

Ознаки невпевненості:

- знижений життєвий тонус, песимізм, тривожність;
- почуття провини, самозвинувачення, каяття;
- покірність, смирення;
- намагання догодити;
- відчуженість, заляканість;
- сором'язливість;
- опущені плечі та тенденція до дрібного частого дихання.

VIII. *Екстернальність* — схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам (навколишньому середовищу, долі або випадку). Протилежна якість — інтернальність — схильність до відповідальності за свої дії як результати особистісного вибору.

Ознаки екстернальності:

- невпевненість у власних силах;
- невірноваженість, гостре емоційне реагування на обставини;
- прагнення відкласти реалізацію своїх намірів на невизначений термін;
- тривожність, острах перед змінами;

- конформність — схильність змінювати свої погляди під впливом оцінок інших людей;
- агресивність, недоброзичливість.

IX. *Естетична нечутливість* — якість особистості, що виявляється у відсутності емоційного відгуку у сприйманні об'єктів, яким притаманна естетична чи художня цінність.

Ознаки естетичної нечутливості:

- надмірний раціоналізм, реалістичність мислення;
- пошук практичної користі;
- схильність діяти за шаблоном;
- бідна уява, слабо виражені творчі здібності;
- емоційна сухість, стриманість душевних поривів;
- прямолінійність суджень, безтактність, схильність до домінування.

Висновок про несприятливий варіант особистісного розвитку формулюється при отриманні результатів «вище середнього» не менше як за трьома шкалами (визначено шляхом статистичних досліджень — три перевищення є вищими за середнє).

Перевищення за шкалами «тривожність», «імпульсивність», «агресивність», як стверджує професор О.В.Киричук¹, свідчать про недостатній фізичний розвиток дитини.

Перевищення за шкалами «схильність до нечесної поведінки», «асоціальність» — про недостатній соціальний розвиток дитини;

Перевищення у шкалах «замкнутість», «невпевненість» — про відхилення у особистісному розвитку дитини;

Високі показники за шкалами «екстернальність» та «естетична нечутливість» — свідчать про негармонійний духовний розвиток дитини.

Інтелектуальний розвиток дитини

Аналіз інтелектуального розвитку дитини проводиться шляхом підрахунку кількості балів за виконання кожного завдання субтесту та підсумкової кількості балів. За кожний збіг відповіді дитини з «ключем» (див. додаток 3) нараховується один бал. Наприклад, відповідаючи на перше завдання субтесту, дитина дала тільки одну відповідь, а отже, отримала 1 бал. Інтерпретація відбувається згідно з тестовими нормами (табл. 2).

Таблиця 2

Тестові норми методики інтелектуального розвитку

Види завдань	Рівні				
	низький	нижче середнього	середній	вище середнього	високий
Вербальні субтести (1–4)	до 10 включно	11–16	17–28	29–33	34–40
Числові рядки	–	1	2–7	8–12	–
Загальний рівень інтелектуального розвитку	до 10 включно	11–18	19–33	34–41	42

¹О.В. Киричук — вітчизняний класик психології, під керівництвом якого був створений тест ДВОР.

При проведенні індивідуального аналізу інтелектуального розвитку дитини дуже важливим є не тільки констатування сьогоденного результату психодіагностики, а і його порівняння з попередніми результатами. Якщо за двома попередніми тестуваннями рівень інтелектуального розвитку дитини перебуває на рівні «низький» або «нижче середнього» з великою часткою ймовірності можна припустити, що це є індивідуальна генетична норма дитини, яка не потребує корекції.

Якщо порівняно з попередніми тестуваннями рівень інтелектуального розвитку знизився на один чи два порядки («середній» — «нижче середнього»; «середній» — «низький»), то ситуація потребує конкретизації: відповіді на запитання «чому?», «що відбувається у житті дитини?», бо вона свідчить про дезадаптацію дитини, порушення динаміки психічного розвитку.

Можливі причини:

- порушення фізичного здоров'я дитини — часті хвороби, хронічне захворювання, астенія, неврастенія тощо;
- порушення стосунків з батьками — розлучення батьків, хронічна психотравмуюча ситуація в сім'ї;
- порушення соціалізації дитини у класному колективі — конфлікти з вчителем чи однолітками;
- маніфестація психічного захворювання.

Зробити об'єктивні висновки щодо причин порушення інтелектуального розвитку дитини допомагає діагностика за опитувальником ДВОР. Особливо несприятливим для дитини є показники низького інтелектуального розвитку та перевищення за трьома чи більше шкалами особистісного розвитку. Таке сполучення може свідчити про формування психопатичної особистості.

Зведений аналіз отриманих результатів

Результати психодіагностики всього класу заносяться у зведену таблицю (див. додаток 4). За допомогою таблиці здійснюється кількісний аналіз тестування: кількість дітей, що мають високий, вище середнього, середній, нижче середнього, низький рівень інтелектуального розвитку; можна проаналізувати рівень розвитку вербального і невербального інтелекту та причини співвідношення в даному класі. За результатами подальших діагностик можна стверджувати, що вже по закінченні початкової школи можливо визначити превалювання гуманітарних чи математичних здібностей. Тому можна надати рекомендації щодо подальшого профільного навчання.

Визначається кількість дітей, які мають вади особистісного розвитку, визначаються вади особистісного розвитку, які діагностуються найчастіше (тривожність, агресивність тощо), пропонуються гіпотези щодо причин виникнення певних вад. На основі аналізу надаються рекомендації вчителям — індивідуально по класу та по окремим

учням, загальні — на семінарах, нарадах, педагогічних радах. Батькам — на батьківських зборах загальні рекомендації, у разі потреби — індивідуальні рекомендації. За бажанням батьків надається інформація про динаміку розвитку їхньої дитини в індивідуальному порядку.

Результати тестування аналізуються та порівнюються по класах:

1. За кількістю дітей, які мають високий, середній та нижче середнього рівня розумовий розвиток.
2. За кількістю дітей, що мають вади особистісного розвитку.
3. Визначається кількість дітей, у яких рівень розумового розвитку змінився порівняно з попередніми тестуваннями — підвищився чи знизився.

Результати тестування порівнюються з рівнем навчальних досягнень учнів. Гіпотетично, діти, які мають високий рівень інтелектуального розвитку, повинні мати високі навчальні досягнення. Якщо цього не відбувається, ситуація потребує додаткового аналізу. Якщо такі випадки окремі — це може бути викликане важкою сімейною ситуацією, тривалою хворобою дитини та іншими об'єктивними причинами. Якщо невідповідність рівня розвитку та рівня навчальних досягнень має загальний характер у бік більш низького рівня навчальних досягнень порівняно з рівнем інтелектуального розвитку учнів, це свідчить, що процес освіти не реалізовує потенційні можливості учнів, тому потребує суттєвої корекції.

Журнал «Психологічна служба школи» запрошує до співпраці авторів:

- * методистів науково-методичних центрів,
- * практичних психологів,
- * соціальних педагогів.

До розгляду приймаються статті, тренінги тощо в електронному вигляді обсягом до 20 000 друкованих знаків із стислою біографічною довідкою про автора та його контактним телефоном.

Матеріали надсилайте на e-mail:

school@p-a.com.ua

Діагностика вад особистісного розвитку (за Карпенко З. М.)

Інструкція

Діти, вам пропонується відповісти на запитання, які стосуються різних сторін вашої особистості: поведінки, самопочуття, бажань, страхів, переконань тощо. Ви маєте чудову нагоду поглянути на себе збоку: які ви, що знаєте про себе, і поділитися цими знаннями з дорослими, аби вони ліпше пізнали вас, зрозуміли і могли ліпше з вами спілкуватися, навчати.

Свою згоду із твердженням опитувальника позначте плюсом (+) у спеціальному бланку для відповідей навпроти відповідного номера твердження; свою незгоду із твердженням позначте мінусом (-) у тому самому бланку навпроти відповідного номера твердження.

Не розмірковуйте довго над твердженнями, відповідайте, добре вслуховуючись у зміст. Усі відповіді, які ви дасте, будуть правильними, якщо ви відповіли чесно.

Опитувальник

Шкала I

1. Мені важко зосередитися на чомусь одному.
2. Я не можу довго працювати не втомлюючись.
3. Я хвилююся з будь-якого приводу.
4. Під час виконання домашнього завдання я дуже напружений, скутий.
5. Я часто думаю про можливі неприємності.
6. Я полохливий, багато речей викликають у мене страх.
7. Я не люблю чекати.
8. Я не люблю починати нову справу.
9. Я сплю неспокійно, погано засинаю.
10. Я невпевнений у своїх силах, боюся труднощів.

Шкала II

11. Я завжди знаходжу швидку відповідь, коли про щось питають (може, і неправильну, проте дуже швидко) .
12. У мене часто змінюється настрій.
13. Мені часто все набридає.
14. Я швидко, без вагань, приймаю рішення.
15. Я часто відволікаюся на уроках.
16. Коли хтось із однокласників на мене кричить, я теж кричу у відповідь.
17. Я упевнений, що впораюся з будь-яким завданням.
18. Я люблю діяти, а не роздумувати.
19. В іграх я не підкоряюся загальним правилам.
20. Я нестриманий під час розмови, часто підвищую голос.

Шкала III

21. Коли хтось мене образить, я хочу помститися йому.
22. Іноді мені приносить задоволення, коли я щось зламаю, розіб'ю, розірву.
23. Я дуже злюся, коли хтось сміється з мене.
24. Мені здається, що іноді я хочу зробити якусь капость.
25. У відповідь на наказ мені хочеться зробити все навпаки.
26. Я люблю бути першим, верховодити, підпорядковувати собі інших.
27. Я легко можу посваритися або побитися.
28. Я не поступаюся іншим, не ділюся з ними нічим.
29. Я не можу змовчати, якщо чимось незадоволений.
30. Часом я так наполягаю на своєму, що в інших лопається терпіння.

Шкала IV

31. Я люблю, коли мене хвалять за те, що насправді зробила інша людина.
32. Мені подобається отримувати більше того, що мені належить.
33. Я часто звинувачую кого-небудь в тому, в чому винуватий насправді я сам.
34. Трапляється, я привласнюю речі, що належать іншому.
35. Мені подобається перебільшувати, хвалитися, придумувати небилиці.
36. Я часто порушую свої обіцянки.
37. Я завжди знаходжу виправдання негарному вчинку.
38. Я не визнаю своїх помилок.
39. Я все роблю для своєї користі.
40. Я рідко зізнаюся, що зробив комусь погано.

Шкала V

41. Я часто порушую правила поведінки, встановлені вчителем.
42. Я люблю сміятися над іншими.
43. Я кривджу своїх товаришів, б'ю їх, штовхаю, дратую.
44. Часто я говорю одне, а роблю протилежне.
45. Я розказую непристойні історії (анекдоти), вживаю непривабливі слова.
46. Упевнений, що мої витівки нікому не шкодять.
47. Для своєї користі я часто одурюю інших.
48. Діти скаржаться на мене, не хочуть гратися зі мною.
49. Я люблю розповідати страшні історії з кінофільмів і розмов між дорослими.
50. Я знущаюся над тваринами, знищую без потреби рослини.

Шкала VI

51. Я уникаю своїх ровесників, тримаюся від них подалі.
52. Я не довіряю людям, побоююся їх.
53. Я не люблю дивитися в очі людині, з якою розмовляю.
54. Я мовчазний, не підтримую розмову з чужими людьми.

- 55. Мене часто запитують, чим я незадоволений.
- 56. Мене часто підозрюють у здійсненні поганих вчинків.
- 57. Люди часто навмисне кривдять мене.
- 58. Я часто буваю сумним.
- 59. Я люблю гратися один.
- 60. Дитяча компанія мені швидко набридає.

Шкала VII

- 61. Мені не байдуже, що про мене думають інші.
- 62. Я повинен завжди все знати.
- 63. Я не маю права помилятися.
- 64. Я прагну виправдати свої вчинки перед іншими людьми.
- 65. Спочатку я піклуюся про інших, а потім вже про себе.
- 66. Коли я зроблю помилку, у мене з'являється відчуття провини.
- 67. Мені хотілося б, щоб всі люди, з якими я спілкуюся, любили мене.
- 68. Люди мають право контролювати мою поведінку.
- 69. Я прагну допомагати людям навіть тоді, коли мене про це не просять.
- 70. Якщо я ухвалив рішення, то не маю права передумати.

Шкала VIII

- 71. Мої успіхи залежать від везіння, щасливого випадку.
- 72. Я можу почекати, поки мої труднощі вирішаться самі собою.
- 73. Мої оцінки в школі не залежать від моїх здібностей.
- 74. Мої успіхи залежать від допомоги інших людей.
- 75. За мене вирішують інші, що і як робити.
- 76. Я не винуватий, що не можу добитися кращих результатів.
- 77. Я не планую того, що зі мною трапиться.
- 78. Я сам нічого не можу змінити в своєму житті.
- 79. За моє здоров'я відповідають дорослі.
- 80. Діти зростають такими, якими їх виховують батьки.

Шкала IX

- 81. Я більше люблю слухати казки, ніж вірші.
- 82. Коли я йду з мамою в магазин, мені хочеться, щоб мені купили цукерки, а не книжку.
- 83. Я не мрію стати артистом.
- 84. Мені не подобаються квіти.
- 85. Мені більше подобається звичайна їжа, яку мама готує щодня, ніж фрукти — ананаси, мандарини, ківі.
- 86. Я не радію, коли бачу щось красиве і незвичайне.
- 87. Мене цікавлять технічні іграшки — наприклад, автомобілі, літаки, мотоцикли та ін.
- 88. Мені не подобається гратися в ляльки.
- 89. Я не люблю фантазувати.
- 90. Я не плачу, коли чую сумну історію.

Додаток 2

Діагностика інтелектуального розвитку

Інструкція

Уважно послухайте, як виконувати тест, після чого ви будете виконувати його самостійно. Він складається з 5 субтестів. Субтест — це окреме завдання, в якому, своєю чергою, містяться схожі завдання.

У першому завданні (субтесті) треба підкреслити два слова, що визначають задане поняття. Наприклад, до слова «річка» пропонуються такі слова: «берег, риба, рибалка, твань, вода». Як ви вважаєте, без чого не існує річка? Правильно, це берег та вода. Ці слова треба підкреслити. Аналогічно виконуєте інші завдання цього субтесту.

У другому завданні (субтесті) виберіть слово, яке чимось відрізняється від чотирьох інших та закресліть його. Наприклад: у рядку слів «кефір, ковбаса, вершки, сметана, сир», як ви вважаєте, яке слово зайве?

Правильно, це ковбаса, тому що інші слова — «кефір, вершки, сметана, сир» — означають молочні продукти, а ковбаса — це м'ясний продукт.

Аналогічно виконуєте всі 10 завдань.

У третьому завданні (субтесті) уявно побудуйте речення: якщо..., то... Виберіть те слово, яке, на вашу думку, підходить найбільше, та підкресліть його. Наприклад, якщо «ліжко — лежати», то «стілець — сидіти». Аналогічно виконуєте всі 10 завдань.

У четвертому субтесті (завданні) назвіть запропоновані слова одним словом. Наприклад, у ряді слів «виноград, слива, фрукти, яблуко, персик», яке слово є загальною назвою для всіх інших? Так, це слово «фрукти». Його й необхідно підкреслити.

Числові рядки — продовжіть ряд чисел, написавши наступне число.

Наприклад: у ряді чисел : 6 13 20 27 34
наступним числом буде 41, бо кожне наступне число більше попереднього на 7.

Не забувайте, що є не тільки складання, а й віднімання, ділення, множення та поєднання цих арифметичних дій.

Зрозуміли? Давайте швидко повторимо, що треба зробити.

Починайте виконувати завдання. Якщо не пам'ятаєте або не розумієте, як треба виконати окреме завдання, не затримуйтеся на ньому довго, переходьте до наступного. Не важливо, у якому порядку ви виконаєте завдання, головне, щоб виконати як можна більшу кількість завдань. Якщо ви встигнете, повернетесь до завдань, які пропустили раніше.

Індивідуальний бланк комплексної діагностики

(ім'я, прізвище учня)

(номер класу)

(дата проведення дослідження)

Лист відповідей

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	11	21	31	41	51	61	71	81
2	12	22	32	42	52	62	72	82
3	13	23	33	43	53	63	73	83
4	14	24	34	43	54	64	74	84
5	15	25	35	45	55	65	75	85
6	16	26	36	46	56	66	76	86
7	17	27	37	47	57	67	77	87
8	18	28	38	48	58	68	78	88
9	19	29	39	49	59	69	79	89
10	20	30	40	50	60	79	80	90

Тестові завдання

1 субтест

- Річка (Берег, риба, рибалка, твань, вода).
- Город (земля, огорожа, собака, городник, картопля).
- Гра (бали, правила, гравці, штраф, ведучий).
- Лист (письменник, папір, запис, листоноша, читач).
- Спів (звучання, вірш, ноти, слова).

2 субтест

- Кефір, ковбаса, вершки, сметана, сир.
- Старезний, старий, зношений, маленький, старий.
- Поступово, скоро, швидко, поспішно, квапливо.
- Лист, брунька, дерево, кора, сук.
- Ненавидіти, зневажати, обурюватися, злитися, карати.
- Темний, світлий, блакитний, ясний, тьмяний.
- Береза, сосна, дерево, дуб, ялина.
- Молоток, цвях, кліщі, сокира, долото.
- Хвилина, секунда, година, вечір, доба.
- Радість, успіх, перемога, вдача, виграш.

3 субтест

- Ліжко — лежати
Стілець — ...(дерев'яний, підлога, сидіти, меблі)

2. Горобець — птах
Окунь — ... (річка, магазин, риба, плаває, свіжий)
3. Малина — ягода
Дев'ять — ... (штук, число, цифра, красива, написати)
4. Вівця — стадо
Буква — ... (звук, алфавіт, прописна, писати, слово)
5. Вовк — паща
Птиця — ... (дзьоб, пір'я, гніздо, літає, пташня)
6. День — ніч
Сміливий — ... (герой, хлопчик, боягуз, сильний, захистив)
7. Бігти — стояти
Кричати — ... (голосно, мовчати, базікати, учень, звук)
8. Нога — милиця
Очі — ... (великі, болять, вії, окуляри, бачать)
9. Рослина — насіння
Птах — ... (дзьоб, гніздо, пташеня, пір'я, літає)
10. Вогонь — пожежа
Вода — ... (лити, холодна, рідка, потоп, річка)

4 субтест

1. Виноград, слива, фрукти, яблуко, персик.
2. Колір, блідо-синій, зелений, яскравий, рожевий.
3. Ясен, гілки, дерево, клен, лист.
4. Математика, віднімання, ділення, число, цифра.
5. Річка, озеро, берег, річка, водоймище.
6. Оповідання, заголовок, крапка, речення, кома, автор.
7. Ранок, вечір, день, доба, північ.
8. Автобус, літак, вертоліт, транспорт, корабель.
9. Юпітер, планета, Сонце, Земля, небесні тіла.
10. Колода, цеглина, стіни, будівля, дах.

5. субтест (числові рядки)

1.	6	13	20	27	34	...
2.	2	6	3	7	4	...
3.	41	37	39	35	37	...
4.	2	5	15	18	54	...
5.	3	10	5	12	6	...
6.	9	18	27	36	45	...
7.	28	27	25	22	18	...
8.	224	112	56	28	14	...
9.	80	40	32	16	8	...
10.	1	1	2	6	24	...
11.	11	8	16	13	26	...
12.	1	4	9	16	25	...

Ключ до тестових завдань¹

1 субтест

1. Річка (берег, риба, рибалка, твань, вода).
2. Город (земля, огорожа, собака, городник, картопля).
3. Гра (бали, правила, гравці, штраф, ведучий).
4. Лист (письменник, папір, запис, листоноша, читач).
5. Спів (звучання, голос, вірш, ноти, слова).

2 субтест

1. Кефір, ковбаса, вершки, сметана, сир.
2. Дряхлий, старий, зношений, маленький, старий.
3. Поступово, скоро, швидко, поспішно, квапливо.
4. Лист, брунька, дерево, кора, сук.
5. Ненавидіти, зневажати, обурюватися, злитися, карати.
6. Темний, світлий, блакитний, ясний, тьмянний.
7. Береза, сосна, дерево, дуб, ялина.
8. Молоток, цвях, кліщі, сокира, долото.
9. Хвилина, секунда, година, вечір, доба.
10. Радість, успіх, перемога, вдача, виграш.

3 субтест

1. Ліжко — лежати
Стілець — ... (дерев'яний, підлога, сидіти, меблі).
2. Горобець — птах
Окунь — ... (річка, магазин, риба, плаває, свіжий).
3. Малина — ягода
Дев'ять — ... (штук, число, цифра, красива, написати).
4. Вівця — стадо
Буква — ... (звук, алфавіт, прописна, писати, слово).
5. Вовк — паща
Птиця — ... (дзьоб, пір'я, гніздо, літає, пташеня).
6. День — ніч
Сміливий — ... (герой, хлопчик, боягуз, сильний, захистив).
7. Бігти — стояти
Кричати — ... (голосно, мовчати, базікати, учень, звук).
8. Нога — милиці
Очі — ... (великі, болять, вії, окуляри, бачать).
9. Рослина — насіння
Птах — ... (дзьоб, гніздо, пташеня, пір'я, літає).
10. Вогонь — пожежа
Вода — ... (лити, холодна, рідка, потоп, річка).

¹ За кожен збіг у відповідях дитини з ключем нараховують 1 бал.

4 субтест

1. Виноград, слива, фрукти, яблуко, персик.
2. Колір, блідо-синій, зелений, яскравий, рожевий.
3. Ясен, гілки, дерево, клен, лист.
4. Математика, віднімання, ділення, число, цифра.
5. Річка, озеро, берег, річка, водоймище.
6. Оповідання, заголовок, крапка, речення, кома, автор.
7. Ранок, вечір, день, доба, північ.
8. Автобус, літак, вертоліт, транспорт, корабель.
9. Юпітер, планета, Сонце, Земля, небесні тіла.
10. Колода, цеглина, стіни, будівля, дах.

5 субтест (числові рядки)

1.	6	13	20	27	34	<u>41</u>
2.	2	6	3	7	4	<u>8</u>
3.	41	37	39	35	37	<u>33</u>
4.	2	5	15	18	54	<u>57</u>
5.	3	10	5	12	6	<u>13</u>
6.	9	18	27	36	45	<u>54</u>
7.	28	27	25	22	18	<u>13</u>
8.	224	112	56	28	14	<u>7</u>
9.	80	40	32	16	8	<u>4</u>
10.	1	1	2	6	24	<u>120</u>
11.	11	8	16	13	26	<u>23</u>
12.	1	4	9	16	25	<u>36</u>

Зведена таблиця результатів психодіагностики учнів _____ класу

Прізвище, ім'я	Вер- бальні субтес- ти	Рівень	числові рядки	Рівень	Загальні здіб- ності	Рівень	Тривож- ність	Агресив- ність	Імпуль- сивність	Схильність до Асоціаль- ності поведінки	Замкну- тість	Невпев- неність	Екстерна- льність	Естетична нечули- вість	Примітка
Іванов Іван	32	Серед- ній	7	Серед- ній	39	Серед- ній	7	5	8	3	4	5	9	5	6

Зведена таблиця навчальних досягнень учнів _____ класу

Прізвище, ім'я	Гуманітарні здібності/ вербальні субтести (балів)	Рівень	Рівень навчальних Досягнень з предметів гуманітарного циклу	Математичні здібності/ числові рядки (балів)	Рівень	Рівень навчальних досягнень з предметів математичного циклу	Загальний рівень здібностей (балів)	Рівень	Рівень навчальних. досягнень (середній по всіх предметах)	Примітка
Іванов Іван	32	Вище серед- нього	8 б	7	середній	10 б	39	Вище серед- нього	8,2	

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Журнал «психологічна служба школи» тільки-но починає свою роботу. Головна мета редакції журналу – зробити його вашим надійним помічником у роботі. Щоб публікації нашого видання були корисними та актуальними, просимо відповісти на запитання анкети та надіслати її до редакції в один із способів:

поштою: вул. М. Раскової, 11, корпус А, а/с 185, м. Київ, 02660

e-mail: schjil@p-a.com.ua

тел./факс: 0(44)583-04-22

АНКЕТА

1. Звідки Ви дізналися про журнал «Психологічна служба школи»?

☐ з рекламного буклету

☐ з реклами в передплатному каталозі

☐ порадили знайомі

☐ інше

2. Які статті в цьому номері були для Вас корисними й цікавими? _____

3. Які, на Вашу думку, теми потрібно порушувати у виданні, щоб воно було корисним у Вашій роботі? _____

4. Які труднощі і запитання здебільшого виникають у Вас під час роботи? _____

5. Які спеціалізовані видання Ви читаєте? _____

Для зворотного зв'язку

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Ваш вік до 27 ☐, до 40 ☐, від 41 ☐

Ваша посада та кваліфікаційна категорія, вкажіть, чи маєте педагогічні звання та наукові ступені, які? _____

Назва навчального закладу та його адреса _____

Ваші контактні дані (e-mail, телефон) _____

Заняття для учнів молодшого шкільного віку з метою формування у них навичок конструктивних форм поведінки, самоконтролю і нового досвіду спілкування, самопізнання та самоусвідомлення дітьми свого «Я-образу»

**Ольга
ГЛОБЕЦЬ**

*Заступник директора з виховної роботи
практичний психолог
Володарської загальноосвітньої
санаторної школи-інтернату
I–III ступенів*

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ НА ПОПЕРЕДЖЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Завдання:

1. Самопізнання та самоусвідомлення дітьми свого «Я-образу».
2. Формування вміння розуміти емоційний стан іншої людини, адекватно виражати і регулювати свій.
3. Ігрова корекція агресивності дітей, нейтралізація негативної емоціональної енергії.
4. Формування навичок
5. Формування моральних уявлень учнів.

Заняття 1.

Мета: створення позитивної мотивації і зацікавленості дітей в заняттях; зняття емоційного напруження дітей; створення атмосфери «захищеності» і взаємної довіри в групі; діагностика характеру та ієрархії у взаємовідносинах дітей, визначення статусу кожної дитини в групі, особливостей емоційного світу дітей.

Матеріали: щоденники учасників тренінгу, ручки, кольорові олівці.

Хід заняття

1. Повідомлення мети занять

Діти сідають у коло. Психолог каже дітям, що вони будуть зустрічатися разом на спеціальних заняттях. Ці заняття не будуть схожі на уроки. На них можна буде гратися, малювати, а головне — поділитися з іншими своїми радощами і проблемами, отримати добру пораду, навчитися краще розуміти себе й інших, дізнатися про себе й інших багато нового та цікавого.

2. Правила групової взаємодії

Для більш ефективної діяльності тренінгової групи потрібно відпрацювати і засвоїти правила групової взаємодії. У нас їх було 5:

1. Участь у тренінгових вправах і виконання окремих занять на добровільній основі.
2. Говорити потрібно коротко, конкретно і тільки про те, що сам думаєш, відчуваєш.
3. Слухати товаришів слід уважно, не перебиваючи.
4. Критикувати не людину, а конкретний вчинок.
5. Критикувати тільки в легкій, доброзичливій формі.

3. Гра «Знайомство»

Кожному учаснику пропонується вибрати собі яке-небудь ім'я, яким він хотів би, щоб його називали інші. Ця процедура має діагностичний зміст. На виборі імен хлопчиків явно відображається вплив західних відео- і мультиплікаційних фільмів. Більшість обирала в основному такі імена, як Термінатор, Чак Норіс, Робот-поліцейський, Людина-змія та подібні. Лише незначна кількість залишила собі своє ім'я. Повторивши по черзі кожний своє нове ім'я, діти придумують і замальовують його символ-образ, наприклад, у вигляді піктограми.

Цей символ діти малюють на обкладинці свого щоденника, ніби підписуючи його. Після цього пропонується гра «Гості», яка дає змогу виявити характер групових взаємовідносин дітей.

4. Гра «Гості»

Психолог повідомляє дітям, що для того, аби швидко і добре запам'ятати свої нові імена, вони зараз пограють у гру. Кожний учасник подумки уявляє собі якесь свято. При цьому можна запропонувати дітям протягом 1–2 хвилин закрити очі й уявити собі це свято. Після цього дітям пропонується уважно подивитися один на одного й по черзі (по колу) назвати новими іменами тих учасників групи, яких вони запросили б на свято. Гра соціометрична. Психолог має можливість зафіксувати ієрархію взаємовідносин дітей, статус кожного учасника в групі, виявити учнів, які потребують статусної корекції.

5. Рухлива гра «Море хвилюється...»

Знайому всім дітям і дорослим гру дещо змінили відповідно до мети тренінгу. Діти вибирають ведучого, який повертається до інших спиною і промовляє всім знайомі слова: «Море хвилюється раз...». На рахунок «три» діти повинні завмерти в незвичній позі. Ведучий по черзі підходить до кожної дитини і намагається вгадати, у якому емоційному стані вона завмерла. Потім «вмикає» її, і дитина сама розповідає, що вона хотіла зобразити. При цьому психолог аналізує разом з групою виразні невербальні засоби передачі задуманого образу (міміка, жести, погляд, стиснуті кулаки, «кігті» тощо), аналізує, наскільки вдалим був їхній вибір.

Характер пози дитини і його вербальне пояснення також мають діагностичну цінність для керівника групи. Досить часто діти зображували

страшних, агресивних боксерів, героїв відео- і мультфільмів (динозаврів, ніндзів-черепашок, роботронів тощо) або маленьких, слабких, наляканих тваринок (зайчиків, білочок, мавпочок — частіше дівчатка).

Слід пам'ятати, що участь в усіх вправах є добровільною і не варто примушувати дитину, яка відмовляється виконувати завдання, так як деякі діти ще не досягли необхідного для «розкриття» рівня адаптації у групі.

6. Етюд «Слухаємо себе» (вправа на ауторелаксацію)

Дітям пропонується сісти зручно, протягом 1–2 хвилин закрити очі, розслабитися і «прислухатися до себе», ніби «заглянути в себе», і подумати: що кожен відчуває, який у нього настрій.

У цей час психолог малює крейдою на дошці схематичне зображення різних емоційних станів людини: радість, злість, страх, сум, здивування, спокій тощо. Потім психолог повідомляє, що дітям потрібно, не відкриваючи очей, по черзі розповісти, як кожен з них себе почуває, який у кожного настрій. Після короткої розповіді кожного учасника психолог пропонує дітям відкрити очі і подивитися на схематичні зображення різноманітних емоційних станів. Разом з психологом обговорюються особливості міміки в кожному випадку: положення і форма брів, очей, кутиків губ.

7. Вправа «Шосте відчуття»

Ця вправа використовується як діагностичний метод вивчення рівня єдності групи. Для цього кожному з учасників пропонують відповісти на запитання, але не від себе, а ніби від усіх учасників групи, тобто так, як би, на його думку, відповіла найбільша кількість дітей. Усі інші учасники, крім того, хто відповідає, мовчки записують власні варіанти відповіді, не називаючи їх у голос, бо тоді гра не відбудеться, «не буде цікаво».

Пропонуються такі запитання:

- який у більшості учасників групи найулюбленіший день тижня;
- яка найулюбленіша пора року;
- яке найулюбленіше число;
- яку геометричну фігуру вибрала б група: ромб, квадрат, трикутник чи круг;
- що хотіли б робити учасники групи в цей момент?

Після виконання першої частини завдання тренер знову зачитує запитання і варіанти відповідей, а кожна дитина піднімає руку в тому випадку, якщо прозвучала його відповідь. Проводиться експрес-обговорення результатів виконання завдання.

8. Малювання на тему «Мій найщасливіший день»

Дітям пропонується протягом 2–3 хвилин згадати і намалювати самий щасливий день у їхньому житті. Психолог просить ді-

тей згадати, які почуття вони переживали в той день, чим він їм запам'ятався, пропонує поділитися радістю з іншими дітьми.

Малювання сприяє невербальному вираженню переживань, про які не кожна дитина може розповісти іншим. Аналіз висловлювань, кольорового вирішення і змісту дитячих малюнків дає можливість частково діагностувати рівень їхніх прив'язаностей. Доброзичливе обговорення малюнків, розуміння почуттів дітей і стимулююча похвала тренера знімає бар'єри у спілкуванні, емоційне напруження і створює відчуття «захищеності в групі».

9. Етюд «Веселка» (вправа на ауторелаксацію)

Діти сідають зручно, закривають очі і протягом 1–2 хвилин уявляють собі легку веселку, прекрасну гру кольорів і себе в спокійному, розслабленому стані, відпочиваючим. Психолог «навіває» на дітей приємні відчуття спокою, розслабленості. По закінченні вправи обговорюється, що відчували діти під час її виконання, хто «бачив» що-небудь незвичайне.

10. Етюд «Посмішка по колу»

Всі діти беруться за руки і «передають посмішку по колу»: кожна дитина повертається до свого сусіда і, побажавши йому що-небудь добре і приємне, посміхається йому, той посміхається сусіду і т.д. При цьому можна образно «взяти посмішку» в долоні й обережно «передавати» її по колу, з рук до рук.

Заняття 2.

Мета: зняття емоційного напруження у дітей, діагностика характеру і взаємовідносин дітей, визначення статусу кожної дитини в групі, мотиваційно-корисної сфери особливостей емоційного світу дітей; формування вміння визначати емоційний стан людини за емоційною експресією обличчя; навчання ауторелаксації.

Матеріали: щоденники учасників тренінгу, ручки, кольорові олівці.

Хід заняття

1. Рухлива гра «Будь ласка...»

Сенс гри у тому, що тренер задає команду, виконати яку діти повинні лише при умові, якщо вона супроводжується конкретним звертанням, наприклад: «Група...», «Клас...» і подібне. Для заняття ми обрали слово «будь ласка». Якщо це слово не прозвучало у зверненні тренера до групи, а дехто з дітей виконав команду, то той вибуває з гри.

Гра розвиває увагу дітей і допомагає їм зняти емоційне напруження на початку заняття.

2. Бесіда «Чарівне слово»

Логічним продовженням гри стає бесіда про силу «чарівного» слова «будь ласка», про наслідки ввічливості і грубості.

3. Вправа «Наші емоції»

Для виконання цієї вправи тренеру знадобиться набір із шести карточок або плакат із схематичним зображенням різних емоційних станів людини, наприклад: радість, страх, злість, сум, провина, спокій тощо.

Пропонується серія завдань:

Назвати емоційні стани (почуття, настрої), зображені на картках.

Розділити сторінку щоденника на дві половини і перемалювати схематичні малюнки так, щоб зліва були зображення емоційних станів, які дітям подобаються, а справа — які не подобаються.

Після виконання завдання діти по черзі називають емоційні стани, зображення яких виявились зліва, а потім ті — що справа, і пояснюють, чому їм подобаються чи не подобаються ті чи інші емоційні стани.

Визначити свій настрій, емоційний стан у даний момент, схематично відобразити його в своєму щоденнику і коротко пояснити причину того чи іншого стану.

У процесі виконання цієї вправи тренер звертає увагу на емоційний стан дітей у групі, констатує підвищену тривожність у окремих її учасників.

4. Вправа «Не подобається — подобається»

Психолог просить розділити чисту сторінку щоденника навпіл і записати відповіді на запитання:

- що мені не подобається в школі?
- що мені не подобається вдома?
- що мені не подобається взагалі в житті?

– Відповіді на ці запитання діти записують у лівій частині аркуша.

Після цього пропонується серія позитивних запитань, відповіді на які діти записують у правій частині сторінки:

- що мені подобається в школі?
- що мені подобається вдома?
- що мені подобається взагалі в житті?

Діти по черзі розповідають спочатку про те, що їм не подобається, потім — про те, що їм подобається в школі, вдома і в житті. Дуже важливо дотримуватись послідовності обговорення відповідей: спочатку негативні, а потім позитивні, показуючи, що не все в житті так погано, є позитивні моменти, гарні люди.

5. Вправа «Продовжити речення»

Учням пропонується продовжити речення першими, які при-йшли на думку, фразами, не розмірковуючи довго. На чистій сторінці щоденника діти записують тільки продовження фраз: «Більше всього я боюся...», «Мене засмучує...», «Я серджуся, коли...».

Відповіді на запропоновані запитання свідчать про здібності дитини до рефлексії особистих переживань. Відповідь «не знаю»

свідчить про недостатній розвиток цієї властивості або, можливо, про високу значущість якоїсь проблеми, яка викликає страх.

6. Рольове програвання ситуації «Дай мені книгу!»

Тренер пропонує дітям уявити себе в такій ситуації. Дитина приходить до класу і бачить цікаву книгу в красивій обкладинці. Їй дуже хочеться взяти цю книгу, погортати її, подивитися малюнки. Вона підходить до столу, але в цей момент інший учень забирає книгу. А подивитися книгу так хочеться! Як бути? Як її отримати?

Діти програють ситуацію по черзі у парах. Після програвання ситуації всі учасники групи обговорюють варіанти її вирішення, і діти разом із тренером роблять висновки про те, що найбільш конструктивною формою досягнення результату (отримання книги) виявилось ввічливе прохання.

7. Вправа «Драбинка»

Дивлячись на зразок, підготовлений тренером, діти малюють у своїх щоденниках дві драбинки, які складаються з п'яти щаблів. Після цього психолог каже: «Уявіть собі, що всіх дітей вашого класу розсадили на щаблі драбини, дотримуючись однієї умови. На перший щабель посадили самих розумних дітей, які добре навчаються, старанно виконують усі завдання в класі і вдома, акуратно ведуть зошити тощо. На другому розмістили дітей, які теж добре навчаються, старанні, але іноді бувають неуважні, допускають помилки. Як ви думаєте, які діти будуть на останньому, найнижчому щаблі?»

А тепер подумайте і намалюйте схематично людину — себе на тій позиції, на яку, по-вашому, посадили б вас. А на іншій намалюйте себе на тій, на якій ви хотіли б сидіти, тобто як би ви хотіли вчитися.

Дані, отримані під час виконання дітьми вправи «Драбинка», дають інформацію про характер самооцінки кожного учня.

8. Вправа «Скинь втому» (на ауторелаксацію)

Діти стають у коло. Тренер пропонує їм широко розставити ноги, трішки зігнути їх в колінах, зігнути тіло і вільно опустити руки, розправити пальці, схилити голову до грудей, напіввідкрити рот, після цього похитатися спочатку в різні боки, вперед, назад, а потім різко стряхнути головою, руками, ногами, тілом.

9. Етюд «Слухаємо себе» (вправа на ауторелаксацію)

Протягом 1–2 хвилин діти розслабляються і «слухають» себе, після чого вони зображають свій настрій наприкінці тренінгового заняття.

10. Етюд «Посмішка по колу».

Заняття 3.

Мета: діагностика характеру та ієрархії взаємовідносин дітей і статусу кожної дитини в групі; виявлення причин їхньої тривожності і страхів; навчання навичкам ауторелаксації.

Матеріали: щоденники учасників тренінгу, стандартні аркуші паперу, ручки, кольорові олівці, плакат із зображенням різних емоційних станів людини.

Хід заняття

1. Гра «Вгадай емоцію»

Один з учасників групи повертається спиною до інших. Тренер показує іншим плакат з одним із схематичних зображень емоційного стану і сам за допомогою міміки обличчя показує його. Діти повторюють мімічні рухи слідом за тренером, при цьому не промовляючи ніяких звуків. Потім учаснику, який стоїть спиною до інших, пропонують повернутися і, уважно подивившись на обличчя дітей, вгадати, який емоційний стан вони зображають. Якщо він правильно відгадав, йому надається право обрати наступний емоційний стан, який буде зображуватися.

2. Етюд «Слухаємо себе»

3. Бесіда «Наші страхи»

Тренер запитує дітей, які емоції з тих, що зображено на плакаті, найнеприємніші. Якщо діти, перелічивши негативні емоції, не назвали страх, тренер нагадує їм про нього. Коротко обговорюються особливості мімічної експресії обличчя під час переживання цього емоційного стану, фізіологічні відчуття, що виникають, коли людина чогось боїться (серцебиття, змінюється частота пульсу, «мурашки по тілу» тощо).

4. Малювання на тему «Мій страх»

Після невеликої вступної бесіди (Про що бесіда?) тренер просить дітей подумати, чого вони більш за все бояться, і намалювати свій страх. Це може бути абстрактний малюнок або зображення конкретного об'єкту страху, тривоги дитини. Малюнок виконується на окремому стандартному (A4?) аркуші паперу.

5. Вправа «Я — чарівник»

Тренер пропонує дітям закрити очі і подумки побувати в казковій країні. У ній збуваються мрії та бажання, особливо коли ти — чарівник. Уявивши себе в ролі чарівника, який може зробити все, діти повинні подумати: щоб зробив би кожен з них, якби він був наділений могутньою силою чарів. Свої відповіді діти спочатку записують у своїх щоденниках, не промовляючи вголос жодного варіанта, а потім по черзі озвучують.

6. Малювання на тему «На кого б я перетворився в казковій країні»

Дітей просять подумати, на кого кожний з них хотів би перетворитися, якби був чарівником. Відповідаючи на це запитання, діти найчастіше називають тварин. Відповідь «ні на кого не хочу перетворюватися» свідчить про задоволення собою, самоприйняття. У щоденниках учасники тренінгу замальовують тварину, з якою кожний з них себе ідентифікує, і коротко записують відповіді на запитання: де ця тварина живе, чим харчується, чим саме подобається дитині.

7. Вправа «Три бажання»

Далі тренер пропонує дітям подумати і записати відповіді на запитання: які три бажання загадав би кожний з них, якби йому вдалося спіймати золоту рибку?

Аналогічно попередньому завданню, діти спочатку фіксують свої бажання в щоденнику, а потім по черзі розповідають про них.

8. Етюд «Слухаємо себе»

Протягом 1–2 хвилин діти розслаблюються і «слухають» себе, після чого швидко і схематично зображують свій настрій наприкінці тренінгового заняття.

9. Вправа «Дерево» (на саморегуляцію)

Діти стають у коло на деякій відстані один від другого. Кожний учень сильно натискує п'ятами на підлогу, руки стискує в кулаки, міцно стискує зуби. Ведучий каже, звертаючись до кожного: «Ти могутнє, міцне дерево, в тебе міцне коріння, і ніякі вітри тобі не страшні. У складних життєвих ситуаціях, коли на душі «шкребуть коти», хочеться плакати або битися, — стань «сильним і міцним деревом», скажи собі, що ти сильний, у тебе все вийде, і все буде добре».

10. Етюд «Посмішка по колу» (ритуал прощання)

Останнім часом спостерігається тенденція до проявів жорстокості та насильства серед підлітків, які вони знімають на фото-, відеокамери та мобільні телефони. Особливу тривогу викликають не тільки прогресуюча відчуженість, підвищена тривожність, духовна спустошеність дітей, а й їхній цинізм, жорстокість, агресивність. Тому існує нагальна потреба в удосконаленні системи профілактичної роботи серед неповнолітніх

**Ірина
ГОВОД**

науковий
співробітник
Українського
науково-
методичного
центру
практичної
психології
і соціальної
роботи

ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА СЕРЕД ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Школа не тільки відіграє важливу роль у житті дітей як середовище основної соціалізації, а й, на жаль, є місцем, де діти найчастіше у своєму житті стикаються з насильством¹. Дослідники звертають увагу на той факт, що проблеми підліткової жорстокості та насильства мають системний характер і майже не залежать від територіального чинника.

Проблема насильства потребує ретельного вирішення вже сьогодні. На нашу думку, фахівці психологічної служби мають бути ключовими особами у ланцюгу дій, спрямованих на попередження насильства в освітньому середовищі навчального закладу.

Складність проблеми насильства потребує комплексного підходу до її вирішення. Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи було проведено пілотне дослідження серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів, ПТНЗ, педагогічних працівників та батьківської громадськості в усіх областях України з питань профілактики правопорушень та насилля серед неповнолітніх та молоді.

Було опитано:

- учнів 9-х, 10-х і 11-х класів — 33092 особи;
- учнів ПТНЗ — 13443 особи;
- педагогів — 1928 осіб;
- представників батьківської громадськості — 24188 осіб.

¹Дубровська Є., Ясеновська М., Алексєнко М. Насильство в школі: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні. — К., СП «Інтертехнодрук», 2009.

Аналіз відповідей усіх категорій учасників навчально-виховного процесу свідчить про те, що учні, педагоги та батьки усвідомлюють важливість проблеми насильства, правопорушень і злочинів, які існують в українському суспільстві. Для того, щоб кількість правопорушень і злочинів серед неповнолітніх знизилася, всі учасники звернули увагу на необхідність запровадження правової освіти в навчальних закладах, потребу в активізації місцевих громад та соціальних служб, а також на посилення відповідальності батьків щодо виховання та особистого ставлення до дітей.

Види соціальної профілактики насильства

Визначають такі основні види соціальної профілактики насильства у молодіжному середовищі: *первинна, вторинна та третинна*. Кожний з видів профілактики має свої особливості.

До *первинної соціальної профілактики насильства* відноситься формування активного стилю життя, який забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів особистості. Профілактична робота тут носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від маніпуляції.

Первинна соціальна профілактика насильства серед дітей та учнівської молоді може бути проведена шляхом включення цієї проблеми в плани виховної роботи навчальних закладів як компонент профілактики негативних явищ в учнівському середовищі (проведення тематичних класних годин).

Вторинна соціальна профілактика насильства є груповою. Метою цього виду профілактики є зміна ризикованої малоадаптивної поведінки на адаптивну. У результаті цієї профілактики передбачається зміна ставлення особистості до себе та оточуючих, навчання навичкам поведінки в ситуаціях, які можуть призвести до насильства.

Вторинна соціальна профілактика насильства може проводитися шляхом розроблення та проведення тренінгів для дітей підліткового віку та учнівської молоді з проблем насильства.

Третинна соціальна профілактика спрямована на інтегрування в соціальне середовище осіб, які потерпіли від насильства. Третинна профілактика передбачає виявлення причин та особливостей поведінки молодшої особи, які призвели до виникнення проблеми. Тобто, як бачимо, цей вид профілактики проводиться на особистісному рівні. Важливо, щоб цю роботу вів фахівець психологічної служби школи.

Просвітницька робота серед учнів

Одним із найважливіших напрямів профілактичної діяльності, спрямованої на протидію насильству в умовах навчального закладу, є просвітницька робота серед дітей та учнівської молоді.

Просвітницьку роботу проводять, як правило, фахівці психологічної служби навчального закладу (практичні психологи, соціальні педагоги) у взаємодії з адміністрацією та класними керівниками учнівських колективів.

Фахівці визначають такі основні форми просвітницької роботи щодо попередження насильства:

- лекційна робота;
- організація конкурсів, фестивалів, акцій;
- організація клубів з правових знань;
- лекторії (кіно, відео) правових знань;
- організація на базі навчального закладу консультативних пунктів,

де всі учасники навчально-виховного процесу можуть отримати консультації практичного психолога, соціального педагога, юриста, де можна провести зустрічі з працівниками правоохоронних органів.

Слід зауважити, робота з роз'яснення та вивчення чинного законодавства, міжнародних актів проводиться з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей дітей та учнівської молоді.

Колективні форми й методи навчально-виховної роботи (міні-лекції, бесіди, диспути, усні журнали, кінолекторії та ін.) охоплюють одночасно велику кількість підлітків та молоді, сприяють створенню їхнього позитивного настрою.

Проведення профілактичних заходів щодо насильства серед дітей та учнівської молоді сприяє формуванню правосвідомості та правової поведінки учнів, відповідальності за своє життя, розвиває активність, самостійність, творчість, створює умови для самореалізації особистості учня.

Напрями діяльності з дітьми з проявами агресивної поведінки

На думку фахівців, у роботі з дітьми з проявами агресивної поведінки педагогічну діяльність треба спрямовувати на:

- корекцію взаємовідносин з оточуючими;
- подолання егоцентризму (характерної риси агресорів);
- розвиток стійкого і виразного інтересу до якого-небудь виду діяльності;

– виховання вольових рис характеру (уміння доводити справу до кінця, досягати поставленої мети, уміння стримувати себе, зокрема в конфліктній ситуації);

– тренування уваги, спокою, терпіння (рекомендовано в таких випадках: конструювання, моделювання, випалювання, різьба по дереву, витинання, вишивання).

Не слід дітям із вираженою агресивністю доручати керівництво однолітками чи молодшими дітьми — це може спровокувати прояви жорстокості. Так званих агресорів треба вчити аналізувати свої почуття і почуття інших людей, також вчити з розумінням ставитися

до індивідуальних відмінностей у різних людей, вчити справлятися з міжособистісними проблемами цивілізованим шляхом¹.

Профілактична робота з педагогічним колективом

Одночасно робота з профілактики насильства повинна проводитися з педагогічними працівниками та батьківською громадськістю.

Для роботи з педагогічним колективом практичним психологам навчального закладу необхідно брати участь у роботі тематичних педагогічних нарад, на яких робити повідомлення про інноваційні технології навчально-виховного процесу, інтегрування педагогічну практику останніх досягнень педагогіки та психології з питань навчання та виховання учнів різних вікових категорій, проводити психологічний супровід молодих вчителів, а також роботу з профілактики емоційного вигорання.

Профілактична робота з батьківською громадськістю

Робота з батьківською громадськістю передбачає використання як просвітницьких форм і методів роботи, так і практичних занять. Розглянемо основні форми роботи з батьками.

1. Батьківські збори — робота з колективом батьків. Це форма організації спільної діяльності батьків, учителів, практичного психолога та соціального педагога, яка передбачає їх спілкування щоб, обговорити актуальні питання навчання і виховання, ухвалення рішень.

2. Консультації — форма роботи з батьками, яка передбачає надання фахівцями психологічної служби допомоги батькам з різних проблем родинного виховання.

3. Педагогічний консилиум — форма спілкування учнів, учителів, фахівців психологічної служби навчального закладу та батьків, метою якої є: цілісне, різнобічне вивчення особистості учня, вироблення єдиної педагогічної позиції; визначення головних напрямів удосконалення виховного процесу зусиллями вчителів, батьків, самого учня; тренінги спілкування, методики оволодіння аутотренінгом.

4. Лекція — послідовний монологічний виклад узагальнених знань. Види лекцій: лекція-інструктаж, лекція-показ, лекція-репортаж, науково-популярна.

5. Семінар — активна форма просвіти батьків. Передбачає попередню самостійну роботу батьків і вчителів з вивчення літератури, підготовка виступів, доповідей, тез, запитань. Практичний психолог заздалегідь оголошує тему семінару; після виступів здійснюється обмін думками.

Серед форм насильства, які трапляються у навчальних закладах, переважають такі:

- образи, приниження, використання образливих прізвиськ, бойкот;
- побиття, копняки, запотиличники, неприємні дотики до тіла;
- псування майна іншої особи,
- позбавлення їжі та грошей.

За результатами дослідження, проведеного Всеукраїнською громадською організацією Жіночий консорціум України у навчальних закладах Вінницької, Кіровоградської, Київської та Черкаської областей

² Словінська Т.О., Карасканова С.В., Коваль Н.Л., Смирнова Н.Л. Захист прав дитини — протидія жорстокості та насилля. — Миколаїв, 2010.

Механізм взаємодії учасників навчально-виховного процесу у разі виявлення випадку жорстокого поводження дітей

За дотримання законодавства щодо захисту прав неповнолітніх у навчальному закладі відповідальність несе керівник навчального закладу. Тому в кожному навчальному закладі повинно бути проведено оцінювання службових приміщень (роздягальні, душові кабінки, туалетні кімнати) та шкільного подвір'я на предмет небезпеки (Тобто переглянути, у яких з них діти та підлітки можуть бути ізольованими та травмованими.)

Найчастіше насильство до дітей чинять:

- інші діти (95%), батьки (68%) та дорослі, які працюють із дітьми (39%);
- від 24% до 37% дітей зазнають насильства вдома, на вулиці, у школі.

Частота випадків насильства варіює від практично щоденного до декількох разів на місяць

*За результатами дослідження, проведеного
Всеукраїнською громадською організацією
Жіночий консорціум України у навчальних закладах
Вінницької, Кіровоградської,
Київської та Черкаської областей*

З метою профілактики випадків насильства необхідно посилити контроль за чергуванням вчителів на перервах. Адже учні всіх вікових категорій не повинні залишатися без нагляду дорослих.

Варто також розробити внутрішньо-шкільний механізм взаємодії учасників навчально-виховного процесу з виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми та реагування на них. Нижче ми пропонуємо алгоритм дій працівників навчального

закладу освіти (розроблено С. Буровим — експертом з прав людини) у разі виявлення факту насильства над дитиною.

Алгоритм дій працівника навчального закладу у разі виявлення випадку насильства над дитиною

1. У випадках, коли ви маєте підозри жорстокого поводження з дитиною або є реальна загроза його вчинення (удома, з боку однокласників, інших працівників навчального закладу або інших осіб), ваші дії:

Повідомити про це в усній чи письмовій формі адміністрацію навчального закладу.

Самостійно письмово повідомити про це територіальний підрозділ служби у справах дітей за місцем проживання дитини.

Самостійно повідомити про виявлений факт жорстокого поводження з дитиною кримінальну міліцію у справах дітей або будь-якого працівника органів внутрішніх справ.

2. У випадках, коли до вас звернулася дитина з усною скаргою щодо жорстокого поводження з нею, ваші дії:

Оформити звернення дитини у письмовій формі та передати його до адміністрації навчального закладу;

Оформити звернення дитини у письмовій формі та передати його до територіального підрозділу служби у справах дітей;

Оформити звернення дитини у письмовій формі та передати його до органів внутрішніх справ;

Повідомити про це в усній чи письмовій формі від свого імені вказані (перераховані) вище органи.

3. У випадках, коли ви стали свідком жорстокого поводження з дитиною, ваші дії:

Якомога швидше повідомити про цей факт адміністрацію навчального закладу;

Одночасно повідомити територіальний підрозділ служби у справах дітей та міліцію.

Дії адміністрації навчального закладу у разі отримання повідомлення про жорстоке поводження з дитиною

У разі звернення дитини, її батьків (осіб, які їх замінюють) або працівника навчального закладу до представника адміністрації навчального закладу щодо жорстокого поводження з нею адміністратор зобов'язаний, якщо звернення (повідомлення) усне, оформити це повідомлення письмово, зазначивши, від кого та коли (дата, час) воно отримано. Звернення має бути оформлене належним чином, відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян» (має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, викладено суть порушеного питання; письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати. Необхідно терміново (протягом однієї доби) передати цей документ до територіального підрозділу Служби у справах дітей за місцем проживання дитини.

Служба у справах дітей має належним чином зареєструвати це повідомлення відповідно до вимог законодавства України.

Ствердно відповіли про те, що зазнають насильства в школі

- 65% дівчат та 50% хлопців у віці 9–11 років;
- 84% дівчат та 70% хлопців у віці 12–14 років;
- 56% дівчат та 51% хлопців у віці 15–16 років.

*За результатами дослідження,
проведеного Всеукраїнською громадською організацією
Жіночий консорціум України
у навчальних закладах Вінницької, Кіровоградської,
Київської та Черкаської областей*

Чого не слід робити

За жодних умов не треба замовчувати виявлені факти жорстокого поводження з дитиною або реальної загрози вчинення насильства над нею. По-перше, нехтування проблемою призводить до погіршення ситуації та може вилитися в набагато гірші наслідки. По-друге, навчальний заклад несе відповідальність за дотримання норм законодавства щодо захисту прав дитини, а тому керівник навчального закладу може притягнути педагогічних працівників у зв'язку з порушенням правових норм навчально-виховного процесу до дисциплінарної відповідальності.

Також не слід намагатися самотужки вирішити проблему. Це може призвести до порушення законодавства та може бути небезпечним. Далі справа є компетенцією установ, організацій і посадових осіб, до яких було передано звернення чи повідомлення.

Законодавством передбачено інформування заявника (особи, яка здійснила повідомлення або звернення), а також у самому зверненні може бути зазначено, що заявник бажає бути поінформованим про подальший перебіг справи, бути присутнім під час розгляду звернення).

Рекомендації щодо організації роботи з попередження насильства серед неповнолітніх

У навчальному закладі необхідно розробити план дій з профілактики насильства серед неповнолітніх та запровадити систему постійного відслідковування випадків насильства серед дітей та учнівської молоді, виявлення дітей-агресорів.

Не слід дітям із вираженою агресивністю доручати керівництво однолітками чи молодшими дітьми — це може спровокувати прояви жорстокості.

Фахівці психологічної служби повинні організувати системну роботу з вторинного та третинного видів профілактики з дітьми, що мають схильність до насильства. За необхідності залучати до цієї роботи фахівців Служби у справах ді-

тей та правоохоронних органів.

Важливо не залишати поза увагою батьків таких дітей. Також потрібна робота з класними колективами, яка має плануватися і реалізовуватися згідно із загальною програмою надання соціально-педагогічної та психологічної допомоги дитині-агресору та дітям, які постраждали від його дій.

Робота психологічної служби навчального закладу з попередження насильства серед дітей та учнівської молоді повинна бути спрямована на

- проведення заходів з профілактики негативних звичок, жорстокої та протиправної поведінки серед неповнолітніх;
- здійснення, спільно з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, соціального інспектування сімей, у яких батьки схильні до недбалого ставлення до дітей;
- створення на базі навчальних закладів консультативних пунктів для учнів, батьків та вчителів, де можна отримати консультацію психолога, соціального педагога та юриста;
- проведення групових тренінгів та індивідуальної роботи з молоддю у наданні допомоги для вирішення особистих проблем;
- наповнення змістом з урахуванням останніх досягнень у педагогіці та психології просвітницької роботи (проведення виховних годин), спрямованої на корекцію та розвиток ціннісних орієнтацій учнів;
- активніше залучення батьків до профілактичної роботи з дітьми. Через батьків можна доносити до дітей інформацію про загальні способи попередження ситуацій насильства та наявні форми допомоги, яку дитина може отримати на базі школи. Це особливо стосується дітей молодшого віку;
- надання більшої уваги статеворольовому вихованню дітей, зокрема через вираження особистісних симпатій.

Однією з можливих форм роботи, спрямованої на профілактику насильства у навчальному закладі, може бути шкільна медіація — вирішення конфліктних ситуацій примиренням сторін через знаходження оптимального варіанта подолання проблеми, що задовольняє обидві сторони, за взаємного бажання сторін знайти вихід із ситуації.

УВАГА! Триває передплата на II півріччя 2012 року

ЖУРНАЛ «ДОВІДНИК КЛАСНОГО КЕРІВНИКА»

ПРАКТИЧНЕ ЩОМІСЯЧНЕ ВИДАННЯ
для класного керівника,
заступника директора з виховної роботи
та педагога-організатора

Щомісяця на 80 сторінках журналу:

- **Найраще з практики** виховної та профорієнтаційної роботи, новітні педагогічні технології
- **рекомендації провідних експертів** у галузях педагогіки, психології та права щодо виховання дітей
- **актуальні матеріали** щодо організації роботи з класом, контролю за навчанням учнів
- **методичні рекомендації** з організації позаурочної діяльності, сценарії свят
- допомога в організації **взаємодії з батьками**
- **оформлення та ведення** шкільної документації
- **програма заочного підвищення рівня** педагогічної компетентності класного керівника

Щомісячна передплата — інд. **89368**
Пільгова передплата — інд. **89383**

Детальніше за тел.: (44) **583-04-22** e-mail: podpiska@p-a.com.ua

Сучасне життя потребує від людини розвинених комунікативних навичок та уміння оперативно реагувати на будь-які зміни. Проте далеко не всі можуть вільно спілкуватися, а сором'язливість посідає одне з перших місць у списку психолого-педагогічних проблем

**Олена
РЯБЧИКОВА**

*практичний
психолог
м. Харків*

ЯК ПРАЦЮВАТИ ІЗ СОРОМ'ЯЗЛИВИМИ І ЗАМКНЕНИМИ ДІТЬМИ

Розширення сфери обслуговування, де потрібні навички ефективного спілкування; збільшення навантаження на психіку, зокрема великий обсяг інформації, швидка зміна подій у навколишньому світі, прискорення ритму життя, різноманіття, а іноді й суперечливість вимог до поведінки дитини, підлітка, дорослого — все це припускає наявність розвинених на високому рівні комунікативних навичок, уміння оперативно реагувати на будь-які зміни й обирати адекватну стратегію поведінки.

Звичайно, не всі на це здатні і не так легко опанувати таку непросту науку, особливо дітям. Адже досвід соціальної взаємодії в них ще невеликий.

Тому завдання дорослих полягає у тому, щоб:

- допомогти дитині повірити в себе, усвідомити свою цінність і унікальність;
- опанувати навички ефективного спілкування;
- розширити спектр поведінкових реакцій;
- навчити долати труднощі, що виникають у взаємодії з оточуючими, конструктивно вирішувати конфлікти.

Сором'язливість і скромність

Сором'язливі діти здебільшого поведуться дуже спокійно і не заважають клопоту дорослим. Зазвичай це тихі дітки, яких «не видно і не чути». Тому більшість навіть не підозрює, що за такою поведінкою може «ховатися» проблема.

Найчастіше така риса притаманна дівчаткам. Проте батьки дівчаток звертаються по допомогу рідше, ніж батьки хлопчиків, що, найімовірніше, пов'язано зі стереотипними поглядами на виховання. У нашій культурі вважається, що хлопчики повинні бути жвавими й активними, а дівчатка — скромними.

Сором'язливість як рису характеру необхідно відрізнити від скромності. Остання виявляється у чіткому засвоєнні правил поведінки й оволодінні ними, що проявляється в різних ситуаціях. Скромна дитина говорить тихим голосом і поводить себе дуже спокійно в ситуаціях, що вимагають стриманості, наприклад, у громадських місцях (театр, виставка, музей, поліклініка, магазин тощо) або коли у дорослих відбувається важлива розмова.

А сором'язливість прямо корелює зі скутістю, настороженістю, підвищеною тривожністю, невмінням спілкуватися, невірою у свої сили і низькою самооцінкою. Такі діти зазвичай скуті навіть тоді, коли немає об'єктивних причин для такої поведінки: на дитячому святі, при зустрічі зі знайомими дорослими, під час відповіді біля дошки у школі...

Зовнішній вигляд сором'язливої дитини характерний: боязкий погляд, частіше в бік і вкрай зрідка — прямо в очі співрозмовнику; тихий голос, практично позбавлений інтонацій; збіднена мова; скутість у рухах. Часто такі діти сутуляться, опускають голову або втягують її у плечі, щось тереблять у руках, кусають губи, гризуть нігті, переминаються з ноги на ногу, соваються на стільці. Вони зазвичай малоактивні і малорухливі, мало і невміло спілкуються з однолітками.

Сором'язливим дітям не хочеться вступати у близький контакт із співрозмовником, їм часто некомфортні тілесні дотики. Візьмеш сором'язливу дитину за руку, а вона її вириває, обіймеш за плечі — напружується. Виступати публічно для неї — важке, а іноді непосильне випробування. Часто діти відмінно пишуть контрольні роботи, а високі оцінки за усні відповіді отримати не можуть саме внаслідок своєї сором'язливості.

У сором'язливої дитини також порушений контакт із дорослими: страх підійти, заговорити, розповісти про свою проблему, звернутися по допомогу, може навіть не відповідати на запитання. Такі діти можуть відставати в навчанні. У них зазвичай занижена самооцінка, вони не впевнені в собі.

Проте бувають випадки, коли сором'язлива дитина може демонструвати зайву жвавність, рухливість і навіть агресивність. Це надмірна, неприродна активність, що виходить за рамки прийнятих норм. Таке спричинено насамперед тим, що дитина не має необхідних навичок спілкування і взаємодії з навколишнім світом.

Внаслідок нерозвиненості комунікативної сфери такі діти можуть неадекватно реагувати на вчинки інших, зокрема й без причини битися. У деяких випадках дитина проявляє таким чином агресію як захисну реакцію, розуміючи, що відстає у соціальному плані від однолітків.

Замкненість

Замкненість відрізняється від сором'язливості і виявляється в нерозвиненості комунікативних навичок, невмінні спілкуватися.

Замкнена дитина може не проявляти ніяковості в тій або іншій ситуації. Але вона не знає, що, коли і кому говорити: як підійти і познайомитися, попросити щось, звернутися по допомогу, як вчинити, якщо склалася критична ситуація. Щоб не потрапити в халепу, така дитина вважає за краще мовчати. Замкненість зазвичай наслідують від батьків як зразок поведінки або з'являється внаслідок невдалого досвіду спілкування. У замкненої дитини збіднена мова, невеликий словниковий запас і, як і у сором'язливих дітей, порушена соціальна адаптація.

Передумови виникнення сором'язливості

1. Підвищена чутливість.

Зазвичай підвищена чутливість спостерігається в егоцентричних дітей, зосереджених на власній персоні, й у дітей-меланхоліків. Вважається, що у представників такого типу темпераменту невелика швидкість протікання нервових процесів та їхня рухливість. Тому вони не можуть швидко включатися в роботу, оперативно переходити від одного виду діяльності до іншого.

Меланхоліки погано витримують тривалі навантаження і не можуть впоратися з перенавантаженнями. Такі діти «вибиваються» з колективу однолітків, часто відстають під час виконання колективних завдань, спільних ігор, змагань. Їм складніше підтримувати загальний ритм діяльності. Розуміння того, що вони поступаються іншим дітям, провокує прагнення замкнутися у собі, зменшити інтенсивність спілкування і взаємодії.

2. Нemoжливiсть i невмiння в даних умовах реалiзувати свої можливостi, розкрити власні здібності.

Дитина відчуває власний потенціал, але у неї ще немає чіткого уявлення про це. Такі діти не знають, як себе подати, де краще проявити свої таланти.

3. Наслідкування поведінкових патернів¹ від значимих дорослих.

У сором'язливих дітей дуже часто сором'язливі батьки. Дитина несвідомо засвоює моделі поведінки та взаємодію з навколишнім світом у рідній сім'ї. Вона бачить, як поведуться мама й тато і, сама того не усвідомлюючи, робить так само. Якщо батьки нетовариські, ведуть відокремлений спосіб життя, мають мало друзів, то, ймовірно, дитина також стане мовчазною й неконтактною.

4. Нерозвиненість комунікативної сфери, невміння налагоджувати і підтримувати дружні стосунки, конструктивно вирішувати конфлікти.

У спокійній і звичній ситуації, перебуваючи поряд зі знайомими людьми, такі діти можуть успішно спілкуватися. Але коли ситуація виходить за рамки добре відомої, у сором'язливих дітей виникає

¹ Патерни — від англ. patron, прийняті у певній культурі зразки та стереотипи поведінки.

ступор: як саме тут вчинити? А що сказати у відповідь на ту або іншу репліку? Така дитина може абсолютно нормально відповідати біля дошки на уроці у свого класного керівника, але коли на заняття приходить новий учитель — починаються проблеми.

5. Фізичні вади, мовні порушення.

Фізичні вади, мовні порушення у дитини часто стають предметом дратувань, зневажання, образливих висловлювань однолітків. Відповідно у такому разі дитина намагається якомога менше повертати до себе уваги. Тобто менше проявляє себе, обмежує кількість та інтенсивність соціальних контактів з однолітками, а отже, не збагачує свій досвід спілкування. Виникає замкнене коло — проблема посилюється.

6. Перенесена моральна травма.

Після психологічного потрясіння діти часто замикаються. Вони пам'ятають негативний досвід і бояться виходити на контакт, бо не бажають повторення пережитого.

7. Надмірні вимоги дорослих.

Часто батьки прагнуть, щоб діти були дуже самостійними або дуже розумними, дуже слухняними або дуже тактовними, не враховуючи їхні вікові й індивідуальні особливості. Особливо згубно впливає порівняння доньки або сина з успішнішими, на погляд батьків, однолітками. Невідповідність завищеним очікуванням дорослих знижує дитячу самооцінку, що призводить до зневіри у власні сили. «А якщо я нічого не можу, то нема чого тоді й намагатися», — думає дитина. І замикається у власному маленькому світі.

8. Недостатність уваги до фізіологічних і психологічних потреб дитини («покинуті» діти).

Коли бракує підтримки, турботи, керівництва дорослих, дитина переживає почуття невпевненості, страху перед навколишнім світом і вважає за краще не йти на контакт, щоб уникнути неприємностей.

9. Домінуюча гіперопіка з боку батьків.

Надлишок контролю й керівництва з боку батьків, постійні (часто необґрунтовані) побоювання, що трапиться біда або щось вийде не так, позбавляють дітей самостійності та ініціативності. Тому ймовірно, що в нестандартній ситуації вони розгубляться і не зможуть відреагувати належним чином. Отриманий раніше негативний досвід провокує відмову від активної діяльності. Звідси — пасивність, скутість, невпевненість.

10. Період адаптації до нових обставин, тривала або порушена адаптація.

У цьому разі сором'язливість виконує захисну функцію: у незнайомій або важкій ситуації краще не проявляти активності: хто знає, чим усе скінчиться... Це ситуативна сором'язливість, яка зникає, коли складний період пройдено.

Чим небезпечна сором'язливість?

Будь-яка «маска» сором'язливості — невміння спілкуватися чи наслідування поведінкових моделей батьків — пов'язана із заниженою самооцінкою. Діти намагаються не позиціонувати себе, тому що їм здається; нема що позиціонувати. А низька самооцінка в дитинстві часто є причиною проблем у дорослому віці. І в цьому разі створюється замкнене коло: сором'язлива дитина не демонструє своїх досягнень — її не цінують — падає самооцінка — немає стимулу ставити цілі, досягати їх — немає досягнень, отже, нічого показати, нічим похвалитися. Часто такі люди потім не можуть знайти себе, своє місце в житті, побудувати гармонійні стосунки у власній сім'ї, реалізуватися у професійній сфері.

Особливості роботи із сором'язливими й замкненими дітьми

У роботі із сором'язливими і замкненими дітьми потрібний індивідуальний підхід. Дуже важливо визначити причину такої поведінки. Це дасть ключ до вибору методів і способів корекції. Але не завжди розуміння причин проблеми є запорукою її успішного вирішення.

Так, коли сором'язливість успадкована в сім'ї для її подолання треба спочатку побороти сором'язливість дорослих. А на це можуть піти місяці, роки. Тим часом дитина росте і розвивається, і допомога їй потрібна саме зараз. У такому разі доцільно просто давати досвід іншої, ефективнішої взаємодії з оточенням, удосконалювати комунікативні навички, підвищувати самооцінку, розвивати здібності. Звичайно, навряд чи ці діти будуть потім лідерами в товаристві однолітків, але стануть розкутішими і вільнішими у спілкуванні.

Для успішної корекції сором'язливості і замкненості необхідна психологічна просвіта батьків і педагогів. Новий досвід, отриманий під час занять із практичним психологом, необхідно обов'язково закріплювати: ефективність роботи буде вищою і результат з'явиться раніше. А для цього дорослі повинні знати, яким чином вони можуть допомогти дитині подолати свою сором'язливість. Рекомендації, наведені у додатках 1, 2, будуть корисні і викладачам, і батькам сором'язливих дітей.

Додаток 1

Рекомендації щодо виховання сором'язливих дітей

1. Потрібно враховувати наявні можливості дитини, її реальний потенціал. Не можна примушувати її виходити на сцену і голосно читати вірш — це поки що їй не під силу. Можливо, вона впорається із цим завданням. Але зараз його виконання потребує занадто багато зусиль і, можливо, призведе до стресу, який погіршить стан дитини.

Основний метод у роботі з сором'язливими дітьми — систематична десенсибілізація. Наприклад, дитина боїться відповідати на уроці усно. Не варто її викликати до дошки. Спочатку для неї буде досягненням навіть відповідь із місця. А якщо і це дається важко, то нехай розповідає сидячи. Через деякий час сором'язливій дитині можна запропонувати відповісти стоячи, а коли вона з цим справлятиметься легко — спробувати викликати до дошки. Дуже важливо хвалити її навіть за невеликі досягнення.

2. Обов'язково треба давати сором'язливим дітям посильні доручення і завдання. Корисно просити їх що-небудь виконати для конкретної людини. Це допоможе розгорнути вектор від егоцентричності, зануреності в себе, спрямованості на свої проблеми (що властиве сором'язливим) на навколишній світ. І потрібно неодмінно хвалити за успіхи.

3. Сором'язливим дітям важко спілкуватися з великою кількістю людей, тому краще давати їм спільні доручення або колективні завдання з 1–2 дітьми. А потім поступово розширювати коло спілкування.

4. Треба адекватно оцінювати вчинки дитини: хвалити за досягнення і карати за порушення. Часто сором'язливих дітей жаліють, проявляють поблажливість до них. Але якщо дитина звикає до цього, у неї можуть сформуватися демонстративні риси характеру, що, найвірогідніше, посилить соціальну дезадаптацію.

Водночас дуже важливо уважно та ретельно підбирати методи покарання, оскільки ці діти дуже вразливі, чутливі і сприйнятливі. Осуд і критичні зауваження не варто висловлювати публічно, тимчасом як похвалити дитину краще при всіх.

5. Корисно частіше називати дитину по імені, зокрема й лагідно, оскільки ім'я — це образ особистості, свого «Я». Важливо також стимулювати інших дітей називати сором'язливу дитину по імені, вчити і спонукати її звертатися до однолітків по імені.

Можна використовувати цей метод у вигляді гри на перервах (наприклад, кидати один одному м'яч, називаючи лагідно по імені партнера)

або навіть на уроці під час фізкультурних хвилинок. Тільки в цьому разі діти називатимуть лагідне ім'я свого сусіда по парті, дивлячись йому у вічі.

6. Необхідно формувати адекватну самооцінку дитини, її реальне уявлення про себе. Для цього треба допомагати їй усвідомити свої можливості та реалізувати власний потенціал; знайти сферу, де вона могла б проявити себе, стати лідером; навчити демонструвати свої досягнення (є діти, які прекрасно малюють або співають, але сором'язливість заважає їм показати оточенню свої таланти).

7. Потрібно також проводити емоційне і м'язове розвантаження. Сором'язливі діти зазвичай мають високу тривожність. Вони скуті в рухах, неспритні, що спричинюється м'язовими затисками, які з'являються у відповідь на моральну напругу. Фізична релаксація полегшує емоційне розслаблення. А для того, щоб максимально розслабитися, треба якомога сильніше напружитися. Тому корисними будуть такі вправи:

- «апельсин» (руками «видавлюємо сік» з уявних фруктів);
- «набридлива муха» (намагаємося «прогнати муху» з обличчя, тулуба, рук, ніг без допомоги рук);
- «пружинки» (по черзі натискаємо пальцями ніг на килимок);
- «гвинт» (обертаємося вправо і вліво);
- «янгол» (зводимо лопатки, піднімаємо їх вгору і опускаємо вниз, немов ворушимо крилами).

Для емоційного розвантаження добре використовувати психогімнастику, аутотренінг, прийоми пісочної та арт-терапії.

8. Корисною буде участь у рольових іграх, етюдах, виставах. Особливо ефективний цей метод для дітей, які хочуть спілкуватися, але не вміють або бояться.

Спочатку можна дати дитині статичну роль, озвучування або задіяти в підготовці до вистави. Багато акторів у дитинстві були сором'язливими, і саме заняття у театральних гуртках, за допомогою яких вони позбулися своєї проблеми, згодом стало їхньою професією.

9. Треба вчити дітей прийомам ефективної взаємодії з іншими дітьми: допомагати один одному, обмінюватися і ділитися іграшками, олівцями, просити, поступатися, прощати, відстоювати свою позицію, правильно розуміти й оцінювати дії інших дітей.

Часто сором'язлива дитина в критичній ситуації дає несподівану реакцію: поводить себе різко, агресивно. Це відбувається через те, що вона має невеликий, недостатній спектр поведінкових реакцій і прийомів спілкування. Можна програвати різні ситуації й стимулювати дитину промовляти потрібні фрази й мовні звороти, вчити адекватно реагувати словами на будь-яку подію.

10. Дуже важливо слухати дитину. Сором'язливі й замкнені діти мало говорять. Тому коли вони підходять із розповіддю, пропозицією, проханням, необхідно уважно їх вислуховувати. Це підвищуватиме самооцінку дитини і розвиватиме її навички спілкування.

У молодших школярів корисно вдосконалювати зв'язне мовлення, збільшувати словниковий запас, коригувати логопедичні порушення (якщо вони є).

11. Потрібно також вчити дитину виражати свої емоції. Сором'язливі й замкнені діти часто не показують ані позитивних, ані негативних почуттів. У них усі переживання відбуваються «всередині» і незрідка — «під замком». Це може призводити до неконтрольованих спалахів гніву (коли терпець урвався) або психосоматичних захворювань.

12. Непогано розширювати кругозір дитини, розвивати логічне мислення: вміння знаходити причинно-наслідкові зв'язки між подіями та явищами, відокремлювати головне від другорядного, узагальнювати, класифікувати, аргументувати тощо. По-перше, діти зможуть краще орієнтуватися в тій або іншій ситуації, по-друге, будуть успішнішими в навчанні, що досить важливо у боротьбі із сором'язливістю.

13. Крім того, корисно розвивати почуття гумору: вміння бачити смішне, жартувати й приймати жарти. Зазвичай сором'язливим дітям це дається нелегко. Навчившись розуміти гумор і відповідати жартами, дитина краще почуватиметься в колективі однолітків.

УВАГА! Триває передплата на II півріччя 2012 року

КОМПЛЕКТ ВИДАНЬ

**ЗАОЩАДЖУЙТЕ
ПЕРЕДПЛАЧУЮЧИ
В КОМПЛЕКТІ!**

Передплатний індекс —
89389

Поради батькам щодо спілкування із сором'язливою дитиною

1. Виражайте свою безумовну любов до дитини:

- прямий погляд в очі з посмішкою;
- зізнання в любові, похвала «просто так»;
- тілесний контакт: обійми, поцілунки, погладжування по голові, поплескування по плечу тощо.

Прояви безумовної любові дають дитині впевненість, відчуття, що вона цінна сама собою, що її люблять за те, що вона є, а не за те, що вчиться на відмінно і підтримує лад у кімнаті. Діти, яким у дитинстві не вистачало безумовної любові, частіше схильні до демонстративних вчинків і девіантної поведінки в підлітковому віці.

2. Виконуйте разом з дитиною заняття та грайте з нею.

Корисно запровадити правило: певний час у певні дні мама або тато приділятимуть увагу безпосередньо дитині, не відволікаючись більше ні на що. Треба також обов'язково виділити їй «своє» місце у помешканні. Це може бути кімната або частина її, полиці у шафі, стіл із шухлядами, тобто власний психологічний простір.

3. Відмовтеся від ярликів.

Часто в гостях можна почути: «Він у нас такий сором'язливий». Не варто закріплювати таку поведінку штампами. Дитина міцно засвоює батьківські установки, що дуже ускладнює процес корекції. Краще в подібній ситуації залучити дитину до якої-небудь діяльності, що буде їй під силу: допомогти накрити стіл, принести стільці.

4. Обмеження інформації, що викликає у дитини тривогу перед навколишнім середовищем: репортажі про війни, теракти, кримінальні події, важкі економічні ситуації тощо. Світ дорослих не зовсім зрозумілий для дітей, і тому трохи лякає. А подібне негативне його забарвлення викликатиме і підтримуватиме страх перед ним, що не буде корисним для сором'язливої дитини.

Посадові інструкції підготував ОЛЕКСАНДР КЛИМЕНКО,
економіст-міжнародник, консультант з професійної класифікації

(назва навчального закладу)

Гриф затвердження

**Посадова інструкція
практичного психолога (код КП 2445.2)**

№ _____
(реєстраційний номер документа)

1. Загальні положення

- 1.1. Ця посадова інструкція визначає функціональні обов'язки, права та відповідальність практичного психолога загальноосвітнього навчального закладу.
- 1.2. Практичний психолог у національній системі професійної класифікації належить до професійної групи «Професіонали», а за своїм статусом у системі освіти — до педагогічних працівників.
- 1.3. Призначення на посаду та звільнення з посади практичного психолога здійснюється начальником міського управління освіти (іншого відповідного органу) за погодженням з районним (міським) навчально-методичним кабінетом (центром) психологічної служби системи освіти (або з методистом з психологічної служби районного (міського) методичного кабінету).
- 1.4. Адміністративно підпорядковується керівнику загальноосвітнього навчального закладу, а в частині науково-методичного забезпечення діяльності психологічної служби — районному (міському) методичному кабінету (центру) психологічної служби (або методисту з психологічної служби).
- 1.5. Документи, якими керується у роботі практичний психолог: Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про загальну

середню освіту», Положенням про психологічну службу системи освіти України», іншими відповідними нормативно-правовими актами, наказами органів управління освітою всіх рівнів, етичним кодексом психолога, Статутом (Положенням) закладу, наказами та розпорядженнями керівника закладу, Положенням про психологічний кабінет навчального закладу, Правилами і нормами охорони праці, пожежної безпеки, внутрішнього трудового розпорядку, цією посадовою інструкцією.

1.6. Мета діяльності — психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників, у зв'язку з чим практичний психолог виконує такі основні функції:

1.6.1. участь у навчально-виховному процесі для забезпечення всебічного індивідуального розвитку учнів, збереження їхнього повноцінного психічного здоров'я;

1.6.2. психолого-педагогічна діагностика готовності учнів до навчання, сприяння їхній адаптації до умов навчально-виховного процесу з врахуванням їхнього рівня психічного розвитку;

1.6.3. розробка та впровадження розвивальних, корекційних програм навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей учнів;

1.6.4. сприяння вибору учнями професій з урахуванням їхніх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей;

1.6.5. психологічна діагностика і психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки учнів;

1.6.6. формування психологічної культури учнів, педагогів, батьків або осіб, які їх замінюють; консультування з питань психології, її практичного використання в організації навчально-виховного процесу.

1.6.7. Робоче місце практичного психолога знаходиться в окремому приміщенні (кабінеті), забезпеченому необхідними матеріальними та методичними засобами (посібниками) для проведення організаційно-методичної, психодіагностичної, консультаційної корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи.

1.7. Оригінал цієї посадової інструкції зберігається у відділі кадрів закладу (секретаря), копія — у практичного психолога.

1.8. У разі перерозподілу обов'язків між працівниками закладу та змін

у відповідних нормативно-правових актах до цієї посадової інструкції наказом керівника закладу можуть бути внесені зміни або доповнення відповідно до законодавства.

2. Завдання та обов'язки

Практичний психолог виконує такі функціональні завдання та обов'язки:

- 1.1. Бере участь у здійсненні освітньої, виховної роботи, спрямованої на забезпечення всебічного індивідуального розвитку учнів, збереження їхнього повноцінного психічного здоров'я.
- 1.2. Консультує керівників та інших працівників закладу з питань практичного використання психології в організації навчально-виховного процесу.
- 1.3. Проводить психолого-педагогічну діагностику готовності учнів до навчання та сприяє їхній адаптації до нових умов навчально-виховного процесу, допомагає у виборі навчального закладу згідно з рівнем психічного розвитку.
- 1.4. Розробляє та впроваджує розвивальні, корекційні програми навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових, інших особливостей учнів.
- 1.5. Сприяє пошуку, відбору, розвитку обдарованих учнів, та вибору учнями професій з урахуванням їхніх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей, готує учнів до свідомого життя.
- 1.6. Здійснює превентивне виховання, профілактику злочинності, алкоголізму і наркоманії, інших залежностей і шкідливих звичок серед підлітків.
- 1.7. Виявляє і обстежує учнів, які потребують психічної корекції та психорегуляції, надає їм психолого-педагогічну підтримку.
- 1.8. Формує психологічну культуру учнів, педагогів, батьків або осіб, які їх замінюють, консультує з питань психології, її практичного використання в організації навчально-виховного процесу.
- 1.9. Стверджує настановами й особистим прикладом повагу до принципів загальнолюдської моралі, батьків, жінки, культурно-національних, духовних цінностей України, країни походження, дбайливе ставлення до навколишнього середовища.
- 1.10. Готує вихованців, учнів до життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами.

- 1.11. Захищає учнів від будь-яких форм фізичного або психічного насильства.
- 1.12. Пропагує здоровий спосіб життя.
- 1.13. Провадить психологічну експертизу й психолого-педагогічну корекцію асоціальної поведінки, психологічну реабілітацію неповнолітніх, а також соціально-психологічні та соціологічні дослідження (зокрема моніторингові), виходячи з актуальних потреб закладу.
- 1.14. Веде облік своєї роботи та оформляє робочу документацію, подає у встановлені терміни необхідну звітну документацію керівництву закладу, навчально-методичному центру психологічної служби та іншим доречним органам.
- 1.15. Постійно вдосконалює свій професійний рівень, загальну культуру.
- 1.16. Бере участь у науково-практичних конференціях, семінарах різного рівня та у заходах, що їх організовують районний (міський) навчально-методичний кабінет (центр) психологічної служби.

3. Права

Практичний психолог має право:

- 1.17. Брати участь в управлінні закладом у порядку, визначеному його Статутом (Положенням).
- 1.18. Вносити пропозиції керівництву закладу з питань підвищення ефективності діяльності психологічної служби закладу.
- 1.19. Визначати зміст своєї діяльності та вибір пріоритетних напрямів роботи з урахуванням відповідних державних норм і стандартів, рекомендацій відповідних навчально-методичних центрів психологічної служби.
- 1.20. Вільно вибирати і використовувати методики навчання і виховання, навчальні посібники і матеріали, підручники, методи оцінки знань учнів.
- 1.21. Періодично підвищувати свою кваліфікацію у встановлені терміни.
- 1.22. Проходити атестацію у встановленому порядку та отримувати (підтверджувати) відповідну кваліфікаційну категорію за її результатами.
- 1.23. Відмовлятися від виконання розпоряджень адміністрації закладу у випадках, якщо ці розпорядження суперечать професійно-етичним принципам, завданням та функціональним обов'язкам практичного психолога.
- 1.24. Захищати свою професійну честь і гідність.

- 1.25. Ознайомлюватися зі скаргами та іншими документами, які містять оцінку його роботи, давати на них пояснення.
- 1.26. Проходити періодичне безкоштовне медичне обстеження.

4. Відповідальність

- 1.27. Практичний психолог відповідальний за:
 - 1.27.1. Незбереження професійної таємниці та неправомірне поширення відомостей, отриманих у результаті діагностичної та консультативної роботи.
 - 1.27.2. Недотримання педагогічної етики та етичного кодексу психолога, неповагу до учня.
 - 1.27.3. Невиконання наказів і розпоряджень керівника закладу, органів управління освітою.
 - 1.27.4. Неякісне виконання своїх посадових обов'язків, заподіяння шкоди життю і здоров'ю учнів під час виконання своїх посадових обов'язків.
 - 1.27.5. Використання своїх знань, становища, методів та їх програмного забезпечення з метою фізичного чи психічного насильства, маніпулювання.
 - 1.27.6. Заподіяння навчальному закладу чи учасникам навчально-виховного процесу матеріальної шкоди або інших збитків зі своєї провини у порядку та межах, встановлених чинним законодавством.
 - 1.27.7. Недотримання правил і норм охорони праці, пожежної безпеки, внутрішнього трудового розпорядку закладу.
- 1.28. Оцінювання роботи практичного психолога здійснює керівник закладу (або його заступник, інший керівник) з врахуванням повноти, якості та своєчасності виконання ним своїх посадових обов'язків.

5. Повинен знати

Практичний психолог повинен знати:

- 1.29. Конституцію України, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Декларацію прав людини, Конвенції про права дитини, інші законодавчі та нормативно-правові акти з питань навчання і виховання, діяльності відповідних освітніх закладів та їх психологічних служб;
- 1.30. етичний кодекс психолога;
- 1.31. знання в обсязі вищої освіти зі спеціальності «Практична психологія» («Психологія»);

- 1.32. загальну, соціальну, педагогічну, вікову психологію, психологію особистості;
- 1.33. загальну педагогіку;
- 1.34. основи дефектології, сексології, профорієнтації і психології праці, психодіагностики, психопрофілактики, психотерапії, психогігієни;
- 1.35. форми, методи, засоби ефективного навчання і виховання, діагностики й корекції психічного розвитку дитини;
- 1.36. програмно-методичні матеріали й документи щодо обсягу, рівня освіти дітей, вимоги до нормативного забезпечення навчально-виховного процесу;
- 1.37. індивідуальні характеристики учнів, соціальні, культурні, психологічні та інші умови їхнього навчання і виховання;
- 1.38. основні напрями й перспективи розвитку освіти, психолого-педагогічної науки;
- 1.39. сучасні інформаційно-комунікаційні технології, відповідні програмні засоби;
- 1.40. державну мову відповідно до чинного законодавства про мови в Україні;
- 1.41. правила і норми охорони праці та пожежної безпеки.

6. Кваліфікаційні вимоги

До практичного психолога встановлюються такі кваліфікаційні вимоги:

- 1.42. **Практичний психолог вищої категорії:** повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст). Підвищення кваліфікації. Проходження атестації у встановленому порядку. Стаж роботи за фахом — не менше 8 років, зокрема за професією практичного психолога — не менше 5 років.
- 1.43. **Практичний психолог I категорії:** повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст). Підвищення кваліфікації. Проходження атестації у встановленому порядку. Стаж роботи за фахом — не менше 5 років, зокрема за професією практичного психолога — не менше 3 років.
- 1.44. **Практичний психолог II категорії:** повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст). Підвищення кваліфікації. Проходження атестації у встановленому порядку. Стаж роботи за фахом — не менше 3 років, зокрема за професією практичного психолога — не менше 1 року.
- 1.45. **Практичний психолог:** повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст) без вимог до стажу роботи.

7. Взаємовідносини (зв'язки) за посадою

Для виконання обов'язків та реалізації своїх прав практичний психолог взаємодіє (контактує) з:

- 1.46. усіма учасниками навчально-виховного процесу у закладі: учнями, педагогічними працівниками, психологом, бібліотекарем, іншими спеціалістами, керівниками, батьками або особами, які їх замінюють;
- 1.47. співробітниками районного (міського) навчально-методичного кабінету (центру) психологічної служби системи освіти;
- 1.48. у встановленому порядку з представниками інших доречних установ і організацій з питань підвищення своєї кваліфікації, обміну досвідом роботи тощо.

Заступник керівника закладу:

_____ «__» ____ р.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Погоджено:

Керівник (методист) районного (міського)
навчально-методичного кабінету (центру)
психологічної служби

_____ «__» ____ р.
(підпис) (прізвище, ініціали)

З інструкцією ознайомлений:

_____ «__» ____ р.
(підпис) (прізвище, ініціали)

(назва навчального закладу)

Гриф затвердження

**Посадова інструкція
педагога соціального (код КП 2340)**

№ _____
(реєстраційний номер документа)

1. Загальні положення

- 1.1. Ця посадова інструкція визначає функціональні обов'язки, права та відповідальність педагога соціального загальноосвітнього навчального закладу.
- 1.2. Педагог соціальний у національній системі професійної класифікації належить до професійної групи «Професіонали», а за своїм статусом у системі освіти — до педагогічних працівників.
- 1.3. Призначення на посаду та звільнення з посади педагога соціального здійснюються начальником міського управління освіти (іншого відповідного органу) за погодженням з районним (міським) навчально-методичним кабінетом (центром) психологічної служби системи освіти (або з методистом з психологічної служби районного (міського) методичного кабінету).
- 1.4. Адміністративно підпорядковується керівнику загальноосвітнього навчального закладу, а в частині науково-методичного забезпечення діяльності психологічної служби — районному (міському) методичному кабінету (центру) (або методисту з психологічної служби).
- 1.5. Документи, якими керується у роботі педагог соціальний: Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положенням про психологічну службу

системи освіти України», іншими відповідними нормативно-правовими актами, наказами органів управління освітою всіх рівнів, етичним кодексом спеціалістів із соціальної роботи, Статутом (Положенням) закладу, наказами та розпорядженнями керівника закладу, Положенням про психологічний кабінет навчального закладу, Правилами і нормами охорони праці, пожежної безпеки, внутрішнього трудового розпорядку, цією посадовою інструкцією.

- 1.6. Мета діяльності — підвищення ефективності педагогічного процесу, захист соціального благополуччя усіх його учасників, надання соціально-педагогічної допомоги соціально незахищеним категоріям учнів з метою подолання ними життєвих труднощів та підвищення їхнього соціального статусу, у зв'язку з чим педагог соціальний виконує такі основні функції:
 - 1.6.1. діагностичну: встановлює соціально-педагогічний діагноз, вивчає особливості діяльності і спілкування учнів, вивчає особливості, міру і спрямованість впливу соціального середовища (школи, сім'ї, сусідів, груп ровесників тощо);
 - 1.6.2. організаційну: організовує соціально корисну діяльність учнів, формує демократичну систему взаємостосунків у підлітковому середовищі;
 - 1.6.3. прогностичну: прогнозує результати процесу виховання з урахуванням найважливіших факторів розвитку особистості;
 - 1.6.4. попереджувально-профілактичну і соціально-терапевтичну: передбачає і приводить в дію юридичні, психологічні механізми попередження і подолання негативних явищ, організовує надання соціотерапевтичної допомоги тим, хто її потребує;
 - 1.6.5. консультативну психолого-педагогічну: надає допомогу дітям, молодіжним об'єднанням, дітям, підліткам, які потребують специфічного піклування.
- 1.7. Робоче місце педагога соціального знаходиться в окремому приміщенні (кабінеті), забезпеченому необхідними матеріальними та методичними засобами для проведення діагностичної, навчальної, тренінгової, консультативної, розвивальної і корекційної роботи.
- 1.8. Оригінал цієї посадової інструкції зберігається у відділі кадрів закладу (секретаря), копія — у педагога соціального.

- 1.9. У разі перерозподілу обов'язків між працівниками закладу та змін у відповідних нормативно-правових актах до цієї посадової інструкції наказом керівника закладу можуть бути внесені зміни або доповнення відповідно до законодавства.

2. Завдання та обов'язки

Педагог соціальний виконує такі функціональні завдання та обов'язки:

- 2.1. Здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально незахищених категорій учнів.
- 2.2. Вивчає та оцінює особливості діяльності і розвитку учнів, мікроколективу (класу чи групи), шкільного колективу в цілому, молодіжних та дитячих громадських організацій, що діють у закладі.
- 2.3. Досліджує спрямованість впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивного виховного потенціалу соціального середовища та джерела негативного впливу на учнів.
- 2.4. Прогнозує на основі спостережень та досліджень:
- 2.4.1. Посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості учня чи групи;
- 2.4.2. Результати навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості.
- 2.5. Дає рекомендації учням, батькам або особам, які їх замінюють, вчителям, викладачам та іншим доречним особам з питань соціальної педагогіки.
- 2.6. Надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу дитячим і молодіжним громадським організаціям, учням, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах.
- 2.7. Сприяє захисту прав учнів, представляє їхні інтереси у службі у справах дітей, у правоохоронних та судових органах.
- 2.8. Бере участь у формуванні навичок дотримання норм та правил поведінки, сприяє попередженню негативних явищ серед учнів.
- 2.9. Сприяє соціальному і професійному визначенню особистості, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді.

- 2.10. Здійснює посередництво між навчальним закладом та сім'ями учнів, організовує їхню взаємодію, об'єднання зусиль з метою створення в соціальному середовищі умов для всебічного розвитку учнів, їхнє благополуччя в мікросоціумі.
- 2.11. Стверджує настановами і особистим прикладом повагу до принципів загальнолюдської моралі, правди, справедливості, гуманізму, доброти, працелюбства, інших доброчинностей.
- 2.12. Виховує повагу до батьків, жінки, культурно-національних, духовних, історичних цінностей України, країни походження, дбайливе ставлення до навколишнього середовища.
- 2.13. Готує учнів до свідомого життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами.
- 2.14. Складає у встановлені строки та на відповідні терміни плани виховної та реабілітаційної роботи.
- 2.15. Веде статистичну та іншу документацію щодо учнів, які потребують соціальної реабілітації, подає у встановлені строки необхідну звітну документацію керівництву закладу та іншим доречним органам.
- 2.16. Постійно вдосконалює свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру.
- 2.17. Вивчає, узагальнює та запроваджує в роботу нові методики із соціальної реабілітації дітей.
- 2.18. Бере участь у науково-практичних конференціях, семінарах різного рівня та у заходах, що організовуються районним (міським) навчально-методичним кабінетом (центром) психологічної служби.
- 2.19. Додержується педагогічної етики, поважає гідність особистості учня, захищає його від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігає вживанню ним алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя.

3. Права

Педагог соціальний має право:

- 3.1. Брати участь в управлінні закладом у порядку, визначеному його Статутом (Положенням).
- 3.2. Вносити пропозиції керівництву закладу з питань підвищення ефективності діяльності психологічної служби закладу.

- 3.3. Визначати зміст своєї діяльності та вибір пріоритетних напрямів роботи з урахуванням відповідних державних норм і стандартів, рекомендацій навчально-методичних центрів психологічної служби.
- 3.4. Вільно вибирати і використовувати методики навчання і виховання, навчальні посібники і матеріали, підручники, методи оцінки знань учнів.
- 3.5. Періодично підвищувати свою кваліфікацію у встановлені строки.
- 3.6. Проходити атестацію у встановленому порядку та отримувати (підтверджувати) відповідну кваліфікаційну категорію за її результатами.
- 3.7. Відмовлятися від виконання розпоряджень адміністрації закладу у випадках, якщо ці розпорядження суперечать професійно-етичним принципам, завданням та функціональним обов'язкам соціального педагога.
- 3.8. Захищати свою професійну честь і гідність.
- 3.9. Ознайомлюватися із скаргами та іншими документами, які містять оцінку його роботи, давати на них пояснення.
- 3.10. Проходити періодичне безкоштовне медичне обстеження.

4. Відповідальність

- 4.1. Педагог соціальний несе відповідальність за:
 - 4.1.1. Невиконання наказів і розпоряджень керівника закладу, органів управління освітою.
 - 4.1.2. Недотримання педагогічної етики та неповагу гідності учнів.
 - 4.1.3. Неякісне виконання своїх посадових обов'язків, вчинення шкоди життю і здоров'ю учнів під час занять.
 - 4.1.4. Використання своїх знань і становища, методів та їх програмного забезпечення з метою фізичного чи психічного насильства, маніпулювання, що суперечить професійній етиці та свідчить про професійну некомпетентність.
 - 4.1.5. Розголошення професійних відомостей та конфіденційної інформації, отриманих у процесі діагностичної, консультативної та соціально-перетворювальної роботи, якщо це може завдати шкоди дитині чи її соціальному оточенню.
 - 4.1.6. Вчинення навчальному закладу чи учасникам навчально-виховного процесу матеріальної шкоди або інших збит-

ків із своєї провини у порядку та межах, встановлених чинним законодавством.

4.1.7. Недотримання правил і норм охорони праці, пожежної безпеки, внутрішнього трудового розпорядку закладу.

4.1. Оцінювання роботи педагога соціального здійснює керівник закладу (або його заступник, інший керівник) з врахуванням повноти, якості та своєчасності виконання ним своїх посадових обов'язків.

5. Повинен знати

Педагог соціальний повинен знати:

- 5.1. Конституцію України, закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Декларацію прав людини, Конвенцію про права дитини, інші законодавчі і нормативно-правові акти з питань навчання і виховання, діяльності відповідних освітніх закладів, психологічних служб та служб соціального забезпечення;
- 5.2. нормативні документи з питань навчання і виховання дітей, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку;
- 5.3. етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи;
- 5.4. програмно-методичні матеріали і документи щодо обсягу, рівня знань, розвитку учнів, вимоги державних стандартів до забезпечення навчально-виховного процесу, основні напрями і перспективи розвитку освіти, психолого-педагогічної науки;
- 5.5. знання в обсязі вищої освіти зі спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота»;
- 5.6. основні закономірності становлення особистості;
- 5.7. педагогіку, теорію та методики виховання;
- 5.8. вікову, педагогічну, сімейну, соціальну психологію;
- 5.9. цілі, принципи, зміст, форми, методи, засоби освітньо-виховної роботи в соціальному середовищі, школі, сім'ї;
- 5.10. інноваційні процеси, технології освітньо-виховної роботи в навчальних закладах різних типів;
- 5.11. особливості профілактики девіантної поведінки учнів різного віку, негативних явищ у підлітковому середовищі, проблеми статево-рольової соціалізації особистості;
- 5.12. форми і методи роботи у сімейно-побутовому середовищі, у навчальних закладах, за місцем проживання;

- 5.13. основи валеології, зміст, форми та методи організації здорового способу життя дітей та учнів різного віку;
- 5.14. специфіку роботи у загальноосвітніх школах-інтернатах, спеціальних, санаторних, та школах соціальної реабілітації;
- 5.15. сучасний стан і тенденції розвитку дитячих, підліткових спілок, рухів, організацій, їх вплив на особистість дитини, підлітка;
- 5.16. права системи державних інститутів, установ, громадських, релігійних організацій у галузі освіти, навчання та виховання підростаючого покоління;
- 5.17. культурні, економічні, демографічні, екологічні особливості соціального середовища, в якому організовується робота;
- 5.18. етику, естетику, культурно-освітні дисципліни;
- 5.19. основи права, екології;
- 5.20. сучасні інформаційно-комунікаційні технології, відповідні програмні засоби;
- 5.21. державну мову відповідно до чинного законодавства про мови в Україні;
- 5.22. правила і норми охорони праці і пожежної безпеки.

6. Кваліфікаційні вимоги

До педагога соціального встановлюються такі кваліфікаційні вимоги:

- 6.1. **Педагог соціальний вищої категорії:** повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст). Підвищення кваліфікації. Проходження атестації у встановленому порядку. Стаж роботи за професією педагога соціального — не менше 8 років.
- 6.2. **Педагог соціальний I категорії:** повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст). Підвищення кваліфікації. Проходження атестації у встановленому порядку. Стаж роботи за професією педагога соціального — не менше 5 років.
- 6.3. **Педагог соціальний II категорії:** повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст). Підвищення кваліфікації. Проходження атестації у встановленому порядку. Стаж роботи за професією педагога соціального — не менше 3 років.
- 6.4. **Педагог соціальний:** повна вища освіта відповідного напрямку підготовки (магістр, спеціаліст) без вимог до стажу роботи.

7. Взаємовідносини (зв'язки) за посадою

Для виконання обов'язків та реалізації своїх прав педагог соціальний взаємодіє (контактує) з:

- 7.1. усіма учасниками навчально-виховного процесу у закладі: учнями, педагогічними працівниками, психологом, бібліотекарем, іншими спеціалістами, керівниками, батьками або особами, які їх замінюють;
- 7.2. співробітниками районного (міського) навчально-методичного кабінету (центру) психологічної служби системи освіти;
- 7.3. органами охорони здоров'я, праці та соціального захисту населення, сім'ї, молоді та спорту, внутрішніх справ, іншими органами виконавчої влади, а також громадськими організаціями (у дочасних випадках та у межах своєї компетенції);
- 7.4. представниками громадських організацій, творчих спілок, окремими громадянами тощо з питань культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої та інших видів роботи.

Заступник керівника закладу:

_____ «__» ____ р.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Погоджено:

Керівник (методист) районного (міського)
навчально-методичного кабінету (центру)
психологічної служби

_____ «__» ____ р.
(підпис) (прізвище, ініціали)

З інструкцією ознайомлений:

_____ «__» ____ р.
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Наказ Міністерства освіти
України № 127 (у редакції на-
казу Міністерства освіти і науки
України від 02.07.2009 № 616)*

ПОЛОЖЕННЯ про психологічну службу системи освіти України

I. Загальні положення

1.1. Психологічна служба в системі освіти — це сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що складають єдину систему, основу якої становлять фахівці у сфері практичної психології і соціальної педагогіки: практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, директори (завідувачі) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби.

Основною метою діяльності психологічної служби є психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників: вихованців, учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Соціально-педагогічний патронаж спрямований на надання соціально-педагогічної допомоги соціально незахищеним категоріям вихованців, учнів і студентів з метою подолання ними життєвих труднощів та підвищення їхнього соціального статусу.

1.2. Психологічна служба забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку вихованців, учнів і студентів, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей, створення умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальних закладів.

1.3. Психологічна служба у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», іншими нормативно-правовими актами та цим Положенням.

1.4. Діяльність психологічної служби в системі освіти України забезпечується практичними психологами, соціальними педагогами, методистами та директорами (завідувачами) навчально-методичних кабінетів (центрів). За своїм статусом працівники психологічної служби належать до педагогічних працівників і відповідно до чинного законодавства користуються всіма правами і гарантіями, передбаченими для них.

1.5. Психологічна служба співпрацює з органами охорони здоров'я, праці та соціального захисту населення, сім'ї, молоді та спорту, внутрішніх справ, іншими органами виконавчої влади, а також громадськими організаціями.

1.6. Це Положення визначає основні завдання, зміст діяльності, структуру, управління і фінансування психологічної служби системи освіти України в цілому.

1.7. Посади практичних психологів, соціальних педагогів уводяться штатні розписи навчальних закладів і установ освіти за умов наявності спеціалістів з фаховою освітою в межах коштів, передбачених єдиним кошторисом витрат відповідно до нормативів чисельності практичних психологів і соціальних педагогів, згідно з додатком.

II. Основні завдання психологічної служби

2.1. Основні завдання психологічної служби системи освіти України полягають у:

- сприянні повноцінному розвитку особистості вихованців, учнів, студентів на кожному віковому етапі, створенні умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку;
- забезпеченні індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу на основі його психолого-педагогічного вивчення;
- профілактиці і корекції відхилень в інтелектуальному і психофізичному розвитку вихованців, учнів, студентів.

2.2. Основними видами діяльності психологічної служби є:

- діагностика — психологічне обстеження вихованців, учнів, студентів, їхніх груп та колективів, моніторинг змісту і умов індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів, визначення причин, що ускладнюють їх розвиток та навчання;
- корекція — здійснення психолого-медикопедагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи;
- реабілітація — надання психолого-педагогічної допомоги вихованцям, учням, студентам, які перебувають у кризовій ситуації (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо), з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності;
- профілактика — своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі;
- прогностика — розробка і застосування моделей поведінки групи та особистості у різних умовах, проектування змісту і напрямів

індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів і складання на цій основі життєвих планів, визначення тенденцій розвитку груп та міжгрупових відносин.

2.3. Психологічна служба системи освіти України функціонує на трьох рівнях:

- науковому, на якому вивчає закономірності психічного розвитку і формування особистості вихованця, учня, студента з метою розробки методів і методик професійного застосування психологічних знань;
- прикладному, на якому здійснює соціально-психологічне забезпечення процесу навчання і виховання, включаючи розробку навчальних програм, підручників, професійну підготовку і підвищення кваліфікації фахівців;
- практичному, на якому забезпечує безпосередню роботу практичних психологів, соціальних педагогів у навчальних закладах.

2.4. Діяльність психологічної служби включає такі основні напрями:

- консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу з питань навчання, виховання і розвитку вихованців, учнів, студентів, допомога органам державного управління у плануванні освітньої діяльності;
- просвітницько-пропагандистська робота з підвищення психологічної культури в навчальних закладах та у сім'ї; превентивне виховання (через засоби масової інформації, під час навчальної діяльності в рамках навчальних програм або як окремого предмета), метою якого є формування у вихованців, учнів, студентів орієнтації на здоровий спосіб життя та захист психічного здоров'я; профілактика алкоголізму, наркоманії, ВІЛ-інфекції і злочинності.

III. Структура та управління психологічною службою

3.1. Психологічна служба в системі освіти України складається з таких основних ланок:

- Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи;
- Навчально-методичного кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських, районних (міських) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти або методистів районних (міських) методичних кабінетів управлінь (відділів) освіти з психологічної служби;
- підрозділів психологічної служби у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації;
- практичних психологів і соціальних педагогів навчальних закладів усіх типів.

3.2. Науково-методичне керівництво психологічною службою системи освіти здійснює Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, який діє на підставі статуту.

3.3. Навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські навчально-методичні

кабінети (центри) психологічної служби системи освіти створюються місцевими органами виконавчої влади, підпорядковуються засновнику з усіх питань діяльності, а у частині науково-методичного забезпечення — Українському науково-методичному центру практичної психології і соціальної роботи.

Навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти можуть створюватися як структурні підрозділи закладів післядипломної педагогічної освіти або при Міністерстві освіти і науки Автономної Республіки Крим, Головному управлінні освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управліннях освіти і науки обласних та Севастопольської міських державних адміністрацій, або як юридичні особи.

Навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти створюються, реорганізуються або ліквідуються за погодженням з Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи.

3.4. Районні (міські) навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти створюються місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування.

Районні (міські) навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти можуть функціонувати як структурні підрозділи районних (міських) методичних кабінетів (центрів) або як юридичні особи.

За неможливості створення районного (міського) навчально-методичного кабінету (центру) психологічної служби системи освіти до штатного розпису районного (міського) методичного кабінету (центру) вводиться посада методиста з психологічної служби.

Районний (міський) навчально-методичний кабінет (центр) психологічної служби системи освіти підпорядковується засновнику з усіх питань діяльності, а в частині науково-методичного забезпечення діяльності психологічної служби — навчально-методичному кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласним, Київському і Севастопольському міським навчально-методичним кабінетам (центрам) психологічної служби системи освіти.

3.5. Атестація працівників психологічної служби — практичних психологів, соціальних педагогів, методистів з психологічної служби, директорів (завідувачів) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти здійснюється відповідно до чинного законодавства.

3.6. Структура та штатний розпис навчально-методичного кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських, районних (міських) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти визначаються місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування відповідно до встановлених нормативів.

3.7. Навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські, районні (міські) навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти здійснюють свою діяльність відповідно до статуту (якщо вони є юридичними особами) або положення (якщо вони є структурними підрозділами).

3.8. Призначення на посаду та звільнення з посади директора (завідувача) навчально-методичного кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти здійснюються засновником за погодженням з Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи.

Призначення на посаду та звільнення з посади директора (завідувача) районного (міського) навчально-методичного кабінету (центру) психологічної служби системи освіти, методиста з психологічної служби районного (міського) методичного кабінету здійснюються засновником за погодженням з навчально-методичним кабінетом (центром) в Автономній Республіці Крим, обласним, Київським, Севастопольським міським навчально-методичним кабінетом (центром) психологічної служби системи освіти.

Призначення на посаду та звільнення з посади практичного психолога і соціального педагога закладу освіти здійснюються за погодженням з районним (міським) навчально-методичним кабінетом (центром) психологічної служби системи освіти або з методистом з психологічної служби районного (міського) методичного кабінету.

3.9. Структура та штатний розпис психологічної служби вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації визначаються вищим навчальним закладом та фінансуються за рахунок власних коштів цього навчального закладу.

Психологічна служба вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації підпорядковується керівнику або одному з його заступників, а у частині науково-методичного забезпечення — Українському науково-методичному центру практичної психології і соціальної роботи.

IV. Зміст діяльності психологічної служби

4.1. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи є головною організацією психологічної служби системи освіти України, який здійснює організаційні, координаційні та науково-методичні функції у галузі практичної психології і соціальної педагогіки.

До повноважень Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи належать:

- науково-методичне забезпечення психологічної служби системи освіти України;

- здійснення психометричного нагляду, забезпечення діяльності психометричної комісії, організація соціально-психологічної експертизи методів, методик, новацій у галузі освіти;

- розробка методичних вимог до змісту діяльності психологічної служби, координація науково-прикладних досліджень та методичних розробок;

- координація та науково-методичне керівництво діяльністю навчально-методичного кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських, районних (міських) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти або методистів районних (міських) методичних кабінетів управлінь (відділів) освіти з психологічної служби.

4.2. Навчально-методичні кабінети (центри), методисти є основними організаційно-методичними ланками психологічної служби системи освіти, які здійснюють організаційні, координувальні та навчально-методичні функції у галузі практичної психології і соціальної педагогіки.

Навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські, районні (міські) навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти, методисти районних (міських) методичних кабінетів управлінь (відділів) освіти з психологічної служби:

- забезпечують діяльність психологічної служби освіти регіону;
- надають методичну, інформаційну підтримку практичним психологам, соціальним педагогам;

- беруть участь в організації підвищення кваліфікації спеціалістів психологічної служби, їх атестації та професійного зростання, кадровому забезпеченні психологічної служби;

- організовують діяльність методичних об'єднань практичних психологів і соціальних педагогів;

- координують науково-дослідні, практичні дослідження за пріоритетними напрямками діяльності психологічної служби;

- беруть участь в оцінці, прогнозуванні та формуванні освітньої політики в регіоні;

- впроваджують досягнення психологічної науки та передового досвіду.

Навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти, методисти організовують діяльність «Телефонів довіри», кабінетів корекції кризових станів, психологічних (сімейних) консультацій, профільних консультаційних пунктів, реабілітаційних центрів залежно від соціально-психологічних потреб регіону.

4.3. Практичний психолог навчального закладу:

- бере участь у здійсненні освітньої, виховної роботи, спрямованої на забезпечення всебічного індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів, збереження їх повноцінного психічного здоров'я;

- проводить психолого-педагогічну діагностику готовності вихованця, учня, студента до навчання та сприяє їх адаптації до нових умов

навчально-виховного процесу, допомагає у виборі навчального закладу згідно з рівнем психічного розвитку;

- розробляє та впроваджує розвивальні, корекційні програми навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей вихованців, учнів, студентів;

- сприяє вибору учнями і студентами професій з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей, готує учнів до свідомого життя; здійснює превентивне виховання, профілактику злочинності, алкоголізму і наркоманії, інших залежностей і шкідливих звичок серед підлітків;

- проводить психологічну діагностику і психолого-педагогічну корекцію девіантної поведінки вихованців, учнів, студентів;

- формує психологічну культуру вихованців, учнів, студентів, педагогів, батьків або осіб, які їх замінюють, консультує з питань психології, її практичного використання в організації навчально-виховного процесу.

4.4. Соціальний педагог навчального закладу:

- вивчає та оцінює особливості діяльності і розвитку вихованців, учнів і студентів, мікроколективу (класу чи групи), шкільного, студентського колективу в цілому, молодіжних та дитячих громадських організацій; досліджує спрямованість впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивного виховного потенціалу соціального середовища та джерела негативного впливу на вихованців, учнів і студентів;

- прогнозує на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості вихованця, учня, студента чи групи; прогнозує результати навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості;

- дає рекомендації вихованцям, учням, студентам, батькам або особам, які їх замінюють, вчителям, викладачам та іншим особам з питань соціальної педагогіки; надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу дитячим і молодіжним громадським організаціям, вихованцям, учням, студентам, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах;

- сприяє захисту прав вихованців, учнів і студентів, представляє їхні інтереси у службі у справах дітей, у правоохоронних та судових органах;

- бере участь у формуванні навичок дотримання норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя, сприяє попередженню негативних явищ серед вихованців, учнів, студентів;

- надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб вихованців, учнів і студентів;

- здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально незахищених категорій вихованців, учнів і студентів; сприяє соціальному і професійному визначенню особистості, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді.

4.5. Працівник психологічної служби повинен:

- керуватися етичним кодексом психолога;
- дотримуватися педагогічної етики, поважати гідність вихованців, учнів, студентів, захищати їх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства;
- будувати свою діяльність на основі доброзичливості, довіри у тісному співробітництві з усіма учасниками педагогічного процесу;
- пропагувати здоровий спосіб життя, підвищувати рівень психологічних знань педагогічних працівників і батьків або осіб, які їх замінюють;
- зберігати професійну таємницю, не поширювати відомостей, отриманих в процесі діагностики або корекційної роботи, якщо це може завдати шкоди вихованцеві, учню, студенту чи їх оточенню;
- постійно підвищувати свій професійний рівень;
- знати програмно-методичні матеріали і документи щодо обсягу, рівня знань, розвитку вихованців, учнів, студентів, вимоги державних стандартів до забезпечення навчально-виховного процесу, основні напрями і перспективи розвитку освіти, психолого-педагогічної науки.

4.6. Тривалість робочого тижня практичного психолога та соціального педагога визначається чинним законодавством з урахуванням типу навчального закладу.

V. Фінансування діяльності психологічної служби

5.1. Фінансування діяльності психологічної служби системи освіти та оплата праці практичних психологів і соціальних педагогів, працівників кабінетів (центрів), методистів здійснюється згідно з чинним законодавством.

5.2. Фінансування діяльності психологічної служби вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (у тому числі оплати праці її працівників) здійснюється за рахунок власних коштів вищого навчального закладу.

5.3. Працівникам психологічної служби системи освіти надаються окремі приміщення (кабінети) для проведення діагностичної, навчальної, тренінгової, консультативної, розвивальної і корекційної роботи.

Директор
Українського науково-методичного центру
практичної психології і соціальної роботи

В. Г. Панок

ПЕРЕДПЛАТА 2012

ТОВ «Пресс Альянс»
ЄДРПОУ 35139756, тел.: (44) 583-0422
р/р 260073129701 в ПАТ «Комерційний банк «Даніель» у м. Києві,
МФО 380980, ІПН 351397526522, свідоцтво № 100295075
Адреса: м. Київ, вул. Магнітогорська, 1-Е

Одержувач _____

Платник _____

Рахунок-фактура № PS 1 _____

Код міста + телефон

від « » _____ 2012 року

Індекс	Вид доставки		Поштова			Рекомендованою бандероллю / кур'єром по м. Києву			Сума до сплати (грн)
	Назва видання	періодичність виходу	ціна на 1 міс./квартал (грн)	сума на 6 міс. (грн)	сума на 12 міс. (грн)	ціна на 1 міс./квартал (грн)	сума на 6 міс. (грн)	сума на 12 міс. (грн)	
89370	Психологічна служба школи	1р/квартал	39,0	78,0	156,0	45,0	90,0	180,0	
89367	Довідник директора школи	1р/міс.	45,0	270,0	540,0	51,0	306,0	612,0	
89373*	Довідник директора школи	1р/міс.	—	259,0	518,0	—	295,0	590,0	
89368	Довідник класного керівника	1р/міс.	45,0	270,0	540,0	51,0	306,0	612,0	
89383	Довідник класного керівника	1р/міс.	—	258,0	516,0	—	294,0	588,0	
89389*	КОМПЛЕКТ: Довідник директора школи + Довідник класного керівника + Психологічна служба школи	1р/міс. + 1р/міс. + 1р/квартал	289,0	579,0	1158,0	331,0	663,0	1326,0	

* під подарунком слід розуміти придбання за 1 грн. (включено у вартість).
У березні — «Журнал реєстрації вихідної кореспонденції»;
у вересні — «Журнал реєстрації вихідної кореспонденції»

Всього без ПДВ:

ПДВ:

Сума до сплати:

Директор

В. В. Засць

БЛАНК ЗАМОВЛЕННЯ на 2012 рік

PS 1

Код ЄДРПОУ			
Назва підприємства			
Вид діяльності			
Передплатою на підприємстві займається	посада, П. І. Б.		
	код міста	тел.	факс
	e-mail:		
Місяці передплати			
Періоди передплати	січень — червень	липень — грудень	
Одержувач журналу	посада, П. І. Б.		
Одержувач журналу	посада, П. І. Б.		
Поштова адреса	індекс _____ область _____		
	район _____ місто _____		
	вул. _____ буд. _____ корп. № _____ оф. _____		
Вид доставки	поштою ☐	бандероллю ☐	кур'єром по Києву ☐

Бланк замовлення надсилайте факсом: 0 (44) 583-04-22
або поштою на адресу: 02660, м. Київ, вул. М. Раскової, 11, корп. А, а/с 185

Основні теми другого півріччя 2012 року

ЖУРНАЛ «ДОВІДНИК ДИРЕКТОРА ШКОЛИ»

1. Світові освітні системи та інноватика в освіті.
2. Економіка школи та господарські питання.
3. Правові аспекти діяльності директора школи.
4. Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності.
5. Ведення шкільної документації та зразки документів.

Передплатний індекс у каталозі ДП «Преса»:

щомісячна передплата — **89367**

пільгова на півріччя — **89373**

ЖУРНАЛ «ДОВІДНИК КЛАСНОГО КЕРІВНИКА»

1. Впровадження «Основних орієнтирів виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів» у роботу школи.
2. Організація роботи з дітьми з урахуванням їхніх вікових фізіологічних та психологічних особливостей.
3. Система роботи з батьками.
4. Оформлення і ведення шкільної документації.
5. Сценарії найкращих позакласних та загальношкільних заходів.

Передплатний індекс у каталозі ДП «Преса»:

щомісячна передплата — **89368**

пільгова на півріччя — **89383**

Слідкуйте за анонсами!

Докладніше за тел. (44) **583-04-22**